

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Lauros Stonkutės
V kurso, darbo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Šeimų, turinčių vaikų, socialinės apsaugos problemos
ir perspektyvos Lietuvoje**

Vadovė: Dr. Vida Petrylaitė

Recenzentė: Simona Cirtautaitė – Kaminskienė

Vilnius

2016

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TEISINIO ŠEIMOS APIBRĖŽIMO PROBLEMATIKA.....	6
2. SOCIALINIŲ GARANTIJŲ, DIRBANČIOMS ŠEIMOMS, ĮGYVENDINIMO PADĖTIS LIETUVOJE.....	11
2.1 Pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisės į lygias galimybes ir vienodą padėtį užtikrinimas .	12
2.2 Motinystės ir tėvystės apsauga.....	16
2.2.1. Nėštumo laikotarpiu bei nėštumo ir gimdymo atostogų metu	16
2.2.2 Tėvystės atostogų metu	23
2.2.3 Vaiko priežiūros atostogų metu.....	25
3. NEDIRBANČIŲ ŠEIMŲ, TEISĖS Į SOCIALINĘ PARAMĄ, UŽTIKRINIMO PADĖTIS LIETUVOJE.....	31
3.1 Finansinės paramos šeimoms kaita: teisėtų lūkesčių pažeidimas ir nepakankama apsauga nuo piktnaudžiavimo teise	36
3.2. Socialinės paramos organizavimo socialinės rizikos šeimoms probleminiai aspektai	40
3.3 Valstybinės priemonės, skatinančios nedirbančias šeimas integruotis į darbo rinką.....	48
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	62
SANTRAUKA.....	71
SAMMARY.....	72
PRIEDAS.....	73

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau Konstitucija) 38 str. 1 d., reglamentuojama, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas¹. Iš pirmo žvilgsnio – labai aiškus imperatyvas, tačiau šiandien jam pagrįsti ne visada lengva rasti argumentų. Niekam nekyla abejonių dėl šeimos vaidmens svarbos žmogaus ir visuomenės gyvenime, tačiau nesusikalbėjimų ir priešpriešos atsiranda dėl šeimos sampratos interpretacijų, ne visada sutariama, kas iš tikrųjų laikytina šeima, ką mes sudedame į šios sąvokos turinį. Vyraujant nevienodam šeimos teisiniam apibrėžimui ne visos šeimos gali būti vienodai ir tinkamai socialiai apsaugotos.

Natūralu, kad ant darbingų asmenų pečių gula pareiga išlaikyti nebedarbingus asmenis valstybinių mokesčių surinkimo prasme. Vyraujantis demografinis senėjimas ir statistiniai gimstamumo rodikliai suponuoja būtinybę skatinti gimstamumą. Nuolatinė įstatymų kaita ir finansinis nesaugumas jaunos asmenis skatina atidėti šeimos kūrimą vyresniam amžiui, įsitvirtinus darbo rinkoje. Valstybinės priemonės skatinančios gimstamumą nėra pakankamai veiksmingos tiek finansine – teikiamų išmokų prasme, tiek ir pagalba derinant darbinę veiklą su įsipareigojimais šeimai, pradėdant nuo socialinių garantijų darbe iki pakankamo ikimokyklinio ugdymo įstaigų užtikrinimo.

Dėl visuomenės socialinių bei ekonominių sąlygų kaitos Lietuvoje tam tikros asmenų grupės nesugebėjo prisitaikyti prie greitai besikeičiančio gyvenimo tempo ir sąlygų, todėl tapo visiškai ar iš dalies socialiai atskirtos. Didelis skaičius socialinės rizikos šeimų, socialinės pašalpos gavėjų bei darbingų asmenų neužimtumas suponuoja valstybės pareigą aktyviai veikti bei padėti tokioms šeimoms įsilieti į darbo rinką. Įstatymų kaita, socialinių darbuotojų pagalba bei užimtumo formų įvedimu valstybė siekia įgyvendinti socialinės atskirties mažinimą, tačiau gaunami rezultatai nėra tokie efektyvūs. Būtent šiuo darbu siekiama išsiaiškinti tai lemiančius veiksnius.

Magistro darbo originalumas ir naujumas. Mokslinių darbų, kuriais tiriama vien šeimų, turinčių vaikų, socialinės apsaugos problemos Lietuvoje nėra daug. Dauguma atliktų darbų susiję apskritai su socialine apsauga labiausiai pažeidžiamiesiems asmenims, tai būtų pensininkai, neįgalūs asmenys, ir tik viena iš jų šeima. Taip pat daugiausiai analizuojami pavieniai probleminiai aspektai, kaip socialinė parama, darbinės veiklos derinimas su šeiminiiais įsipareigojimais, šeimos politikos įgyvendinimas ir pan. Paminėtini E. Kovoliūnaitė – Ragauskienė ir kt. „Darbas šeima, socialinė apsauga: žmogaus teisių užtikrinimo 2008 – 2010 metais problemos“, V. Petrylaitė „Garantijos dirbantiems asmenims, auginantiems vaikus“, E. Kovoliūnaitė – Ragauskienė „Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės“, R. Jančaitytė

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

„Šeimos politikos formavimas Lietuvoje“. Vyraujant įstatymų kaitai, valstybei tobulinant įstatyminį reglamentavimą, pasikeitus socialinės paramos skyrimo tvarkai, kai kurie moksliniai straipsniai tampa nebeaktualūs, todėl būtina išanalizuoti esamas problemas, su kuriomis susiduria šeimos, turinčios vaikų, bei įstatymo pakeitimų naudą ir kaip yra užtikrinama socialinė apsauga tokioms šeimoms.

Darbo tikslas: šiuo darbu siekiama išanalizuoti problematiškiausius šeimų, kurios turi vaikų, socialinės apsaugos užtikrinimo Lietuvoje aspektus.

Siekiant užsibrėžto tikslo darbui keliami uždaviniai:

1. Aptarti teisinę šeimos sampratą, kiek ji reikšminga sprendžiant socialinės apsaugos klausimus;
2. Išanalizuoti socialinių garantijų, taikomų dirbančioms šeimoms, probleminius aspektus;
3. Išanalizuoti socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms taikymo probleminius aspektus, bei darbo su socialinės rizikos šeimomis efektyvumą;
4. Aptarti valstybės taikomas priemones, siekiant integruoti šeimas į darbo rinką.

Magistro darbo objektas: šeimų, turinčių vaikų, socialinė apsauga Lietuvoje. Dėl darbo apimties darbe nebus analizuojami įvaikinimo ir neįgalumo probleminiai aspektai.

Magistro darbo tyrimo metodai:

Analizės metodas leidžia plačios apimties tiriamąjį objektą suskaidyti į sudėtinės dalis, kurios yra nagrinėjamos atskirai. Socialinė apsauga šiame moksliniame darbe yra išskirta į socialines garantijas bei socialinę paramą. Analizės metodas yra naudojamas skaidant ir tiriant valstybės taikomą socialinę apsaugą išskiriant dirbančioms šeimoms taikomas socialines garantijas bei skiriamą socialinę paramą nepasiturinčioms šeimoms.

Apibendrinimo metodas leidžia apjungti tyrimo metu gautus duomenis ir nustatyti bendrus dėsningumus ir principus. Šis metodas yra naudojamas formuluojant poskyrių apibendrinimus bei viso mokslinio tyrimo išvadas.

Lyginamasis metodas – naudojamas lyginant Lietuvos teisės aktų, Europos Sąjungos teisės aktų ir Lietuvos teismų jurisprudenciją bei įvairių teisės mokslininkų nuomones, aiškinant socialinės apsaugos reglamentavimą. Šis metodas leidžia identifikuoti silpnąsias teisės vietas bei sudaro prielaidas šalinti neatitikimus tarp skirtingos teisinės galios teisės aktų.

Anketinis metodas – naudojamas nustatyti praktikoje vyraujančias problemas, su kuriomis susiduria socialiniai darbuotojai, dirbdami su socialinės rizikos šeimomis, bei siekiant išsiaiškinti lemiamas priežastis, skatinančias nežymų socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimą.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe naudojamos Lietuvos, tarptautiniai bei Europos Sąjungos teisės aktai. Pagrindiniai iš jų Europos socialinė chartija (pataisyta), direktyvos, konvencijos įtvirtinančios šeimos ir pavienių asmenų teises bei valstybės pareigą jas įgyvendinti, Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, numatantis dirbančių asmenų, turinčių įsipareigojimų šeimai, garantijas, Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas, reglamentuojantis socialinės paramos teikimo sąlygas bei socialinės pašalpos dydžius. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais), reglamentuojantis kompensuojamojo užmokesčio dydžius motinystės, tėvystės, vaiko priežiūros atostogų metu bei sąlygas kompensacijoms gauti. Darbe remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimais bei bendrosios kompetencijos teismų nutartimis. Iš mokslinių straipsnių pažymėtini autorių grupės K. Ambrazevičiūtė ir kt. „Šeimos kaip teisės kategorijos turinys Lietuvos Respublikos įstatymuose“ bei E. Kovoliūnaitės – Ragauskienės „Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės“, E. Kovoliūnaitė – Ragauskienė ir kt. „Darbas šeima, socialinė apsauga: žmogaus teisių užtikrinimo 2008 – 2010 metais problemos“, kuriuose nagrinėjamos aktualios šiai temai problemos. Darbe naudojami statistiniai duomenys, siekiant pateikti esamą situaciją bei pokyčių rezultatus.

1. TEISINIO ŠEIMOS APIBRĖŽIMO PROBLEMATIKA

Didysis pasikeitimas šeimos teisėje įvyko dvidešimto dešimtmečio aštuntajame - devintajame dešimtmečiuose. Pasikeitimas yra įvardijamas kaip „didysis žlugimas“ (angl. – *great disruption*) arba „demografinis perėjimas“ (angl. – *demographic transition*). Šis minėtas perėjimas lėmė tai, jog visuomenėje atsirado šeimos formų įvairovė, t.y. nesusituokę arba tos pačios lyties asmenys gyvena kartu, nesusituokę asmenys susilaukia vaikų, vieniši tėvai augina vaikus ir pan. Skirtingose valstybėse, vyraujant skirtingiems papročiams, moralės ar religijos normoms, skiriasi ir šeimos samprata. Tiek specialioji literatūra, tiek teisės aktai bei teismų jurisprudencija negali pateikti vienareikšmio atsakymo. Šeimos sąvokos turinys nuolat kinta².

Kalbant apie Lietuvą, šeimos modelis ėmė keistis nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžios, Lietuva revoliuciniais tempais perima naujo šeimos modelio bruožus. Per vieną dešimtmetį labai pasikeitė šeimos demografinės charakteristikos. Sumažėjo vedybų skaičius, gimstamumas, pradedama tuoktis vyresniame amžiuje, gausėja porų, kurios gyvena kartu neįregistruvusios santuokos, gausėja nesantuokinių vaikų³. Vien vedybų skaičius nuo 1985 m. užregistruotų 34200 santuokų sumažėjo iki 2014 m. užregistruotų 22142 santuokų⁴. Tačiau šiuolaikinėje modernioje visuomenėje šeima vis dar išlieka viena iš svarbiausių socialinių kategorijų. Šeimos svarba valstybei yra įtvirtinta Konstitucijos 38 str. 1 d. šeima – visuomenės ir valstybės pagrindas. Konstitucija įtvirtina valstybei svarbiausias vertybes, kurias turi saugoti ir jų įgyvendinimą reglamentuoti Lietuvos Respublikos įstatymai, bei poįstatyminiai teisės aktai. Tačiau šioje vietoje aptinkama teisės norminiai aktai tinkamai nereguluota sritis, t.y. šiai dienai galiojančiuose teisės aktuose šeimos apibrėžimas teisiškai nėra tiksliai ir viską apimančiai sureglamentuotas, ko pasekoje atsiranda diskriminavimo prielaidos.

Visuomenėje egzistuoja įvairios gyvenimo šeimoje formos. Šeimos gali būti santuokinės, nesantuokinės, gali būti dviejų asmenų šeima su vaikais ar be jų, taip pat ir vieno asmens šeima su vaikais ar be jų. Šeimos gali būti sudaromos skirtingų lyčių bei tos pačios lyties asmenų ir pan. Bandant pateikti visą apimantį šeimos apibrėžimą, kuris būtų taikytinas visiems su šeima susijusiems teisiniams santykiams 2008 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Valstybinės šeimos politikos koncepciją. Joje įtvirtinta, kad šeima tai sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai) jeigu jų

² EEKELAAR J. ir NHLAPO T. *The Changing Family: Family Forms and Family Law*. Hart Publishing, 1998.

³ STANKŪNIENĖ, V.; JONKARYTĖ, A.; MITRIKAS, A. A. *Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003, 53 p.

⁴ Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Santuokos, bendras santuokų rodiklis* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=8f3e50d8-db3e-4a0f-88f5-c94c88558eb7>>.

yra. Taip pat nurodoma, kad šeima gali būti nepilna (santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų) ir išplėstinė (sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai) jei jų yra ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai)⁵. Priėmus šia koncepciją Konstitucinis teismas konstatavo, kad Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1 daliai (šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas), 2 daliai (valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę), o tiek, kiek juo patvirtintos Koncepcijos punkte yra nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui. Konstitucinio teismo nutarime teigiama, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, nes jis esą yra tik vienas iš galimų šeimos modelių: tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą. Šeimos samprata grindžiama santykių turiniu – šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi. Taigi Seimas, Koncepcijoje nustatęs, kad šeima yra laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris bei jų vaikai (įvaikiai), ir taip susiaurinęs šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį, nesilaikė iš Konstitucijos kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu⁶. Tokia Konstitucinio teismo pozicija yra suderinama ir su Europos žmogaus teisių teismo (toliau EŽTT) praktika. EŽTT išaiškino, kad šeimos gyvenimo turinys apima ne tik formalizuotus teisinius santykius, bet ir faktinius realius šeimos santykius, t.y. lemiamą reikšmę turi socialiniai ryšiai ir tikrove, o ne biologiniai ryšiai: ar bendras gyvenimas kvalifikuotinas šeimos gyvenimu, patenkančiu į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 8 str. taikymo apimtį lemia santykių artumas (ryšių artumas) tarp santykių dalyvių: ryšių pastovumas (tėstinis ilgalaikis

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas nr. X-1569 dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 69-2624.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 118-5564.

pobūdis), santykių intensyvumas, abipusė pagarba, pagalba ir tarpusavio supratimas, tarpusavio teisės ir pareigos bei atsakomybė, bendras vaikų (jiems esant) auklėjimas⁷.

Konstituciniam teismui pripažinus, kad Valstybinės šeimos koncepcijoje įtvirtintas šeimos apibrėžimas prieštarauja Konstitucijai, buvo pradėta teisės aktų keitimo procedūra, sąvoka „šeima“ pakeista į sąvoką „bendrai gyvenantys asmenys“. Šiuo būdu pasiektas tam tikras balansas žvelgiant į tai, kad į bendrai gyvenančių asmenų apibrėžimą įtraukti nesusituokę kartu gyvenantys asmenys, nors ir neapibūdinami kaip šeima. Tačiau išanalizavus atskirų sričių vienaarūšius santykius reguliuojančius įstatymus, šiuo atveju, pasirinkta socialinės apsaugos ir darbo sritis, visgi galima išvelgti šeimos apibrėžimo skirtumus. Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau DK) 97 str. 2 d. numatyta, kad draudžiama eiti tarnautojų pareigas vienoje valstybės ir savivaldybės institucijoje bei valstybės ar savivaldybės įmonėje asmenims, kuriuos sieja artimi giminystės ar svainystės ryšiai (tėvai, įtėviai, broliai, seserys ir jų vaikai, seneliai, sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, jų sutuoktiniai ir jų vaikai, taip pat sutuoktinių tėvai, broliai, seserys ir jų vaikai), jeigu jų tarnyba kartu yra susijusi su vieno iš jų tiesioginiu pavaldumu kitam arba su vieno teise kontroliuoti kitą⁸. Pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo (toliau VI) 9 str. 3 d. 3 p. į valstybės tarnautojo pareigas negali būti priimtas asmuo, kurio sutuoktinis, partneris (kai partnerystė įregistruota įstatymų nustatyta tvarka), artimasis giminaitis ar svainystės ryšiais susijęs asmuo eina valstybės tarnautojo pareigas valstybės ar savivaldybės institucijoje ar įstaigoje, jeigu jie pagal pareigas būtų susiję tiesioginio pavaldumo santykiais⁹. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto 11 str. 1 d. 5 p. įtvirtinta, kad priimti į vidaus tarnybą draudžiama jeigu asmuo skiriamas į pareigas vidaus reikalų įstaigoje, kurioje eina pareigas asmens sutuoktinis, sugyventinis (partneris), asmens artimasis giminaitis ar asmuo, su juo susijęs svainystės ryšiais, jeigu jie pagal einamas pareigas būtų susiję tiesioginio pavaldumo santykiais¹⁰. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 62 str. įtvirtinta, kad teisėjas negali būti skiriamas dirbti teisme ar teismo skyriuje, kuriame atitinkamai teismo pirmininku, pirmininko pavaduotoju arba skyriaus pirmininku dirba jo sutuoktinis, vaikai (įvaikiai), tėvai (įtėviai), broliai, seserys (įbroliai, įseserės)¹¹. Minėti įstatymai, reguliuojantys vienaarūšius priėmimo į valstybės tarnybą ar biudžetines įstaigas santykius skirtingai įtvirtina šeimos narių ratą. Tai būdinga ir kitų rūšių santykius reguliuojančioms nuostatoms. Kalbant apie garantijas

⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2004 m. birželio 1 d. sprendimas *Lebbink prieš Nyderlandų Karalystę* byloje, Nr. 45582/99.

⁸ Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, nr. 64-2569.

⁹ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 66-2130.

¹⁰ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 42-1927.

¹¹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 46-851.

darbuotojams, siejamas su šeimos nariais, pavyzdžiui, lengvatos, siejamos su vaikų auginimu, bei laisvadieniais arba išmokomis šeimos narių mirties atveju, pabrėžtina, kad daugiausia minėtų garantijų numatyta DK. Tačiau šeimos sąvokos šiame įstatyme nerasime, dažniausiai vartojamos sąvokos „darbuotojai auginantys vaikus“, „darbuotojai vieni auginantys vaikus“, maža to, šis įstatymas net nenukreipiamas ir į teisės aktą, kuris šią sąvoką paaiškintų. Kalbant apie valstybės teikiamą paramą šeimoms Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti šeimai apibrėžiama kaip sutuoktiniai ir, jeigu turi, jų vaikas (įvaikis) (vaikai (įvaikiai), taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likęs (likę) gyventi jų vaikas (įvaikis) (vaikai (įvaikai), arba vienas iš tėvų ir jo vaikas (įvaikis) (vaikai (įvaikai) iki 18 metų. Į šeimos sudėtį taip pat įskaitomi nedirbantys ir savarankiškos veiklos nevykdantys nesusituokę ir savo vaikų (įvaikių) neauginantys pilnamečiai vaikai (įvaikiai) iki 24 metų, kurie mokosi bendrojo ugdymo mokyklose ir kitose formaliojo švietimo įstaigose, aukštesiose mokyklose pagal nuolatinės formos studijų programas (studentai), taip pat bendrojo ugdymo mokyklas baigę pilnamečiai vaikai (įvaikiai) laikotarpiu nuo bendrojo ugdymo mokyklų baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos, taip pat asmenys, teismo tvarka pripažinti šeimos nariais, arba asmenys, teismo pripažinti neveiksniais ir likę gyventi su savo tėvais, jeigu jiems nustatyta globa. Šeimos nariais gali būti laikomi sutuoktinių ar asmens kartu gyvenantys tėvai (įtėviai)¹², o Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme parama suteikiama bendrai gyvenantiems asmenims, kurie apibrėžiami kaip sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai) iki 18 metų; susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), arba vienas iš tėvų ir jo vaikai (įvaikiai) iki 18 metų; neįregistravę santuokos ir bendrą ūkį tvarkantys pilnamečiai ar veiksniais pripažinti nepilnamečiai vyras ir moteris ir jų vaikai (įvaikiai) iki 18 metų. Į bendrai gyvenančių asmenų sudėtį taip pat įskaitomi dirbantys (taip pat savarankiškai dirbantys), jeigu per mėnesį jų gaunamos pajamos yra mažesnės kaip 1 valstybės remiamų pajamų dydis, arba nedirbantys (taip pat savarankiškai nedirbantys) nesusituokę ir savo vaikų (įvaikių) neauginantys pilnamečiai vaikai (įvaikiai) iki 24 metų, kurie mokosi pagal bendrojo ugdymo programą ar pagal formaliojo profesinio mokymo programą arba studijuoja aukštojoje mokykloje (studentai), įskaitant akademinį atostogų dėl ligos ar nėštumo laikotarpį, taip pat pilnamečiai vaikai (įvaikiai) nuo bendrojo ugdymo programos baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos¹³. Iš įstatyme pateiktų šeimos narių bei kartu gyvenančių asmenų sudėties galima išvelgti teisės aktų

¹² Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2014, nr. 2014-15180.

¹³ Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 73-3352.

nenuoseklumą. Remiantis autorių grupės K. Ambrazevičiūtė, E. Kavoliūnaitė – Ragauskienė ir V. Mizaras atliktu tyrimu, kuriuo atlikta žodžių „šeima“ šeimos nariai sutuoktiniai ir artimi asmenys vartojimo analizė Lietuvos Respublikos įstatymuose. Nustatyta, kad šeimos ar šeimos narių sąvokos vartojamos beveik 200 įstatymų, o šeimos ar šeimos narių apibrėžimai pateikiami maždaug 30 įstatymų ir jie taikomi skirtinguose kontekstuose¹⁴. Manytina, kad įstatymų leidėjas šeimos sampratą labiau pritaiko prie sprendžiamo klausimo, o ne sprendžiamą klausimą prie šeimos ir tokiu būdu žiūrima, kokius padarinius jis turės šeimai.

Šiuolaikinė šeimos teisė orientuojama į tai, kad bendrą gyvenimą turint tikslą sukurti šeimos santykius turi lempiti ne formalumų laikymasis, o teisių ir pareigų prisiėmimas tiek tarpusavyje bendrai gyvenančių asmenų, tiek vaikų atžvilgiu, nepaisant to koku pagrindu susiklosto bendras gyvenimas. Vien tik poros gyvenimas nesudarius santuokos neturėtų būti diskriminuojamas. Teisės tikslas turi būti ne nurodyti kokią bendro gyvenimo formą pasirinkti, o vienodai užtikrinti bendrai gyvenančių asmenų tarpusavio atsakomybę, tinkamą pareigų vykdymą bei turtinių interesų apsaugą, o esant vaikams, pasirūpinti jų gerove bei teisių gynyba.

Atsižvelgiant į išdėstytą Konstitucinio teismo poziciją bei šeimos sampratos apibrėžimus teisės aktuose įstatymų leidėjas siekdamas užtikrinti konstitucinę šeimos apsaugos vertybę turėtų tiksliai įvardinti, kas ir kuriose situacijose laikomas šeimos nariu, apibrėžiant aiškius kriterijus bei suteikiant galimybę įvairių formų šeimoms, ne tik išimtinai santuokinėms šeimoms, pasinaudoti valstybės teikiama apsauga.

¹⁴ AMBRAZEVIČIŪTĖ, K.; KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. ir MIZARAS, V. *Šeimos kaip teisės kategorijos turinys Lietuvos Respublikos įstatymuose*. Vilnius: Teisės institutas, 2012, 44 p.

2. SOCIALINIŲ GARANTIJŲ, DIRBANČIOMS ŠEIMOMS, ĮGYVENDINIMO PADĖTIS LIETUVOJE

Šeima tai visuomenės pagrindas ir nenuostabu, kad didelis dėmesys yra skiriamas šeimos puoselėjimui. V. Mikelėnas¹⁵, analizuodamas šeimos vietą visuomenės vertybių skalėje, pabrėžia šeimos kaip visuomenės vertybių išskirtinumą. Pirmiausia, šeima suteikia emocinį saugumą, pagrįstą šeimos narių rūpinimusi vienas kitu, dvasiniu palaikymu, pabrėžiama šeimos reikšmė vaikų auginimui ir auklėjimui. Be to šeima traktuojama kaip atliekanti apsauginę funkciją ne tik emociu, bet ir ekonominiu, socialiniu atžvilgiu, kadangi šeimos nariai teikia vieni kitiems materialinę paramą, išlaiko vaikus, kitus senus ir nedarbingus šeimos narius.

Socialinės garantijos šeimai jau senai susijusios ne tik su pinigine parama (socialinėmis pašalpomis ir socialinio draudimo išmokomis), bet ir kur kas platesnės apimties priemonėmis – pradedant darbo teise – kur suteikiamos papildomos garantijos nėščiosioms ir krūtimi maitinančioms moterims, su lanksčiu darbo grafiku, darbu ne visą darbo dieną, taip pat mokesčių lengvatomis, socialinėmis paslaugomis ir pan. Egzistuoja įvairios įstatymais reglamentuotos socialinės garantijos šeimai, tačiau skiriasi socialinės grupės į kurias orientuotos priemonės pobūdis, teikimo sąlygos bei finansavimo šaltiniai. E. Kovaliūnaitė – Ragauskienė¹⁶ išskyrė socialines garantijas šeimai, kurios susijusios su valstybės konkurencingumo stiprinimu, bei socialines garantijas šeimai susijusias su gimstamumo skatinimu. Pirmosios – susijusios su skatinimu nepasitraukti iš darbo rinkos, mokytis bei kelti kvalifikaciją auginant vaikus. Tai pasireiškia socialinės įtrauktiems skatinimu, egzistuojančios galimybių nelygybės mažinimui, darbo ir šeimos derinimui. Kitos socialinės garantijos šeimai susijusios su gimstamumo skatinimu, šiuo atveju konstruojamos priemonės susijusios su tam tikra papildoma nauda, kurią gauna vaikus auginančios šeimos lyginant su šeimomis, kurios vaikų neaugina. Prie šios rūšies priemonių priskirtinas vaiko auginimo metu negautų pajamų kompensavimas, mokesčių lengvatos ir papildomų teisių suteikimas vaikų auginantiems asmenims (ilgesnės atostogos, „mamadieniai“ ir pan.). Šiame skyriuje bus aptariamoms šeimoms teikiamų socialinių garantijų pakankumas bei jų įstatyminis reglamentavimas.

¹⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 15-16.

¹⁶ KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ E. *Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės*. Vilnius: Teisės problemos, 2010, 72 p.

2.1 Pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisės į lygias galimybes ir vienodą padėtį užtikrinimas

Šiuolaikinėje visuomenėje vienu iš svarbiausių žmogaus apsaugos elementų yra laikomas nediskriminavimo principas, kuris iš esmės yra lyg apsauginis kitų teisių elementas, draudžiantis diskriminuoti asmenis dėl tam tikrų jo savybių, įsitikinimų, prigimties ir kt. jam naudojamis turimomis teisėmis. Tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais teisinėse valstybėse visų rūšių diskriminacija, įskaitant asmenis, turinčius įsipareigojimų šeimai, draudžiama. 2004 m. Lietuva ratifikavo Tarptautinės darbo organizacijos (toliau – TDO) 1981 m. konvenciją¹⁷ dėl pareigų šeimai turinčių darbuotojų – vyrų ir moterų – lygių galimybių ir požiūrio į juos, tuo įsipareigojo nacionalinėje teisėje užtikrinti, kad pareigų šeimai turintys asmenys, kurie dirba ar nori dirbti, galėtų įgyvendinti šią savo teisę be jokios diskriminacijos ir tiek, kiek galima, darbo pareigas derinant su pareigomis šeimai. Siekiant sudaryti veiksmingas moterų ir vyrų lygias galimybes ir užtikrinti vienodą požiūrį į juos, turi būti imtasi visų nacionalines sąlygas ir galimybes atitinkančių priemonių, kad:

1. pareigų šeimai turintys darbuotojai įgyvendintų savo teisę laisvai pasirinkti darbą;
2. būtų atsižvelgta į jų darbo ir socialinės apsaugos poreikius.

Taip pat turi būti imtasi visų nacionalines sąlygas ir galimybes atitinkančių priemonių, kad:

1. būtų atsižvelgta į pareigų šeimai turinčių darbuotojų poreikius vykdant bendruomenės planavimą;
2. būtų plėtojamos valstybinės ar privačios bendruomenės paslaugos, pavyzdžiui, vaikų priežiūros ir šeimos paslaugų tarnybos ir įstaigos ar skatinamas jų kūrimas.

Turi būti imtasi visų nacionalines sąlygas ir galimybes atitinkančių priemonių, įskaitant profesinio orientavimo ir mokymo srities priemones, kad pareigų šeimai turintys darbuotojai galėtų pradėti ir tęsti darbą, taip pat grįžtų į darbą po pertraukos, padarytos dėl tokių pareigų. Pareigos šeimai savaime nėra pagrįsta priežastis nutraukti darbo santykius.

Europos socialinė chartija (pataisyta)¹⁸ taip pat reglamentuoja pareigų šeimai turinčių darbuotojų teisę į lygias galimybes ir vienodą padėtį. Siekdamas užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta pareigų šeimai turinčių darbuotojų vyrų ir moterų teisė į lygias galimybes ir vienodą padėtį tarp jų ir kitų darbuotojų, įsipareigoja imtis reikiamų priemonių, kurios leistų:

¹⁷ TDO konvencija Nr. 156 dėl pareigų šeimai turinčių darbuotojų – vyrų ir moterų – lygių galimybių ir požiūrio į juos. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 77-2665, 3-8 str.

¹⁸ Europos socialinė chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*, 2001, nr. 49-1704, 27 str.

1. Pareigų šeimai turintiems darbuotojams įsidarbinti ir dirbti, taip pat grįžti į darbą po pertraukos, kurios priežastis buvo tokios pareigos, įskaitant priemones, susijusias su profesiniu konsultavimu ir mokymu;
2. Atsižvelgti į jų darbo sąlygų ir socialinės apsaugos poreikius;
3. Plėtoti arba remti valstybines ir privačias paslaugas, ypač dieninės globos ir kitas vaikų priežiūros paslaugas.
4. Suteikti galimybę bet kuriam iš tėvų, pasibaigus nėštumo ir gimdymo atostogoms, gauti atostogas vaiko priežiūrai, kurių trukmė ir sąlygos nustatomos remiantis vidaus įstatymais, kolektyvinėmis sutartimis ar praktika.
5. Užtikrinti, kad pareigos šeimai netaptų svarbia priežastimi nutraukti darbo sutartį.

Pažymėtina, kad draudžiama, bet kokia diskriminacijos forma, tiek tiesioginė, tiek netiesioginė santuokinės ar šeimyninės padėties atžvilgiu. Draudžiama diskriminacija tiek įsidarbinant, tiek susiklosčius darbiniams santykiams, įskaitant atrankos kriterijus ir priėmimo į darbą sąlygas visoms veiklos rūšims ir visais profesinės karjeros etapais taip pat kalbant ir apie paaugštinimą. Darbdavys negali atsisakyti priimti į darbą asmens, turinčio įsipareigojimų šeimai.

Lietuvos nacionalinėje teisėje taip pat įtvirtinti lygybės principai bei diskriminacijos draudimai. Konstitucijos 48 str. 1 d. įtvirtinta žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą ar verslą, gauti teisingą apmokėjimą už darbą bei socialinę apsaugą nedarbo atveju. DK 2 str. 1 d. 4 p. įtvirtinta darbo teisės subjektų lygybė nepaisant santuokinės ar šeimyninės padėties ar ketinimo turėti vaikų, o DK 96 str. 1 str. 1 d. numatytas draudimas nepriimti į darbą DK 2 str. 1 d. 4 p. numatytu pagrindu. Atsisakymas priimti į darbą dėl asmens santuokinės ar šeimyninės padėties arba ketinimo turėti vaikų teismo gali būti panaikintas nustačius, kad atsisakymas priimti į darbą yra neteisėtas ir darbdavys teismo sprendimu įpareigojamas priimti šį asmenį į darbą, bei sumokėti jam minimaliojo darbo užmokesčio dydžio kompensaciją. Pažymėtina, kad nepriėmimas į darbą gali būti pateisinamas ir teisėtas. Pavyzdžiui atsisakoma priimti dirbti nėščią moterį pavojingomis darbo sąlygomis. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas¹⁹ taip pat numato diskriminacijos draudimą, išskyrus atvejus kai taikoma speciali moterų apsauga nėštumo bei gimdymo ir vaiko žindymo metu ar moterims taikomas fizinio parengtumo, darbuotojų saugos ir sveikatos darbe reikalavimai, kuriais, atsižvelgiant į moterų fiziologines savybes, siekiama išsaugoti jų sveikatą.

Darbo teisiniuose santykiuose asmenims yra suteikiama teisė dirbti, sudaromos vienodos galimybės įsidarbinant lyginant su tos pačios kvalifikacijos darbuotojais, tačiau galutinis rezultatas

¹⁹ Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių lygių galimybių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, nr.112-3100, 6 str. 1 p.

kalbant apie darbo užmokesčio didinimą, karjeros galimybes priklauso nuo kiekvieno darbuotojo individualių savybių²⁰. Tačiau net ir suteikiant vienodas galimybes, ne visi asmenys dėl tam tikrų objektyvių aplinkybių gali optimaliai išnaudoti jiems, įstatymais bei tarptautiniais teisės aktais, reglamentuojančiais darbo teisinius santykius, įtvirtintas galimybes. Vien suteikiant lygias galimybes visiems darbuotojams, iškyla tam tikra socialinės nelygybės grėsmė visuomenėje, kadangi vieni subjektai turi galimybę pasinaudoti jam suteikiamomis sąlygomis, o kiti subjektai, kurių sudaro nemaža dalis jaunų darbingų asmenų, negali, dėl tam tikrų objektyvių, dažniausiai trumpalaikių juos ribojančių veiksnių. Darbuotojai turintys įsipareigojimų šeimai (auginant vaikus, esant nėštumo, gimdymo atostogose, tėvystės atostogose ir pan.), yra socialiai – labiau pažeidžiami, palyginus su darbuotojais, kurie tokių įsipareigojimų neturi, tokiais atvejais reikalinga papildoma apsauga bei garantijos. Darbuotojai, esant minėtiems veiksniams, be papildomos teisinės apsaugos negalėtų konkuruoti lygiais pagrindais su kitais tos pačios kvalifikacijos darbuotojais, nepaveiktais atitinkamų veiksnių. Darbdaviui parankiau į darbą priimti neturintį vaikų ar įsipareigojimų savo šeimai asmenį, kadangi tam tikrais atvejais toks darbuotojas produktyvesnis ir pajėgesnis, kuriam nereikia suteikti papildomų lengvatų ir pan. Pažymėtina, kad neapsaugojus šeimas turinčius darbuotojus bei nesuteikus papildomų socialinių garantijų nukentėtų ne tik tos kategorijos darbuotojai bet ir darbo rinka, kadangi būtų prarandama dalis darbuotojų, kurie būtų priversti pasitraukti iš darbo rinkos, negalėdami suderinti savo darbo su šeimos reikalais, arba nukentėtų mūsų šalies ir taip sumažėjusi demografinė padėtis. Todėl valstybė siekdama išvengti neigiamų padarinių turi užtikrinti, kad socialiai labiau pažeidžiami asmenys būtų apsaugoti bei sudarytos kuo palankesnės darbo sąlygos įsilieti į darbo rinką ir joje išsilaikyti. Iš to atsiranda aplinkybės, suponuojančios būtinumą papildomai jų teisių apsaugai bei garantijoms, kai subjektas pats net minimaliai negali pasirūpinti savo teisių apsauga. Atsižvelgiant į tai, siekiant socialinio stabilumo visuomenėje bei garantuoti realią galimybę i teisių apsaugą visiems visuomenės nariams iškyla diferenciacijos būtinybė.

Asmenų lygybės principas darbo teisiniuose santykiuose turi tam tikrų ypatybių. Esminė ypatybė ta, kad darbo teisiniuose santykiuose gali būti taikoma DK 2 str. 1 d. 9 p. numatyta diferenciacija (pozityvioji diskriminacija). Būtent per diferenciaciją įstatymų leidėjas gali užtikrinti apsaugą asmeniui, kuris turi įsipareigojimų šeimai. Ši apsauga pasireiškia per taikomas specialias priemones t.y. socialines garantijas, privilegijas. Kalbant apie privilegijas reikia pažymėti, kad darbuotojai auginantys vaikus yra saugomi pakankamai. DK 129 str. 4 d. numatyta, kad darbo sutartis su darbuotojais auginančiais vaikus iki 14 m. gali būti nutraukta tik ypatingais atvejais, DK

²⁰ VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija* (2 – asis leidimas). Vilnius: Justitia, 2004, 181 – 182 p.

130 str. 1 d., DK 146 str. 1 d. 3 p. teisė pasirinkti ne visą darbo laiką, DK 166 str. 2 d. 1 p. suteikiamos kasmetinės minimalios 35 d. atostogos darbuotojams vieniems auginantiems vaikus iki 14 m., DK 169 str. 4 d. 2 p. teisė pasirinkti kasmetinių atostogų laiką po 6 mėnesių nepertraukiamojo darbo įmonėje, DK 147 str. 5 d. darbuotojams vieniems auginantiems vaiką iki 14 m. teisė pasirinkti darbo pamainą, DK 132 str. 1 d. numato garantijas nėščioms moterims, draudžiančias darbdaviui atleisti nuo tos dienos, kai darbdaviui pateikta medicininė pažyma apie darbuotojos nėštumą. Pažymėtina, kad atitinkamai tokia apsauga nenumatyta vyrams išėjusiems tėvystės atostogų. DK 179¹ str. 1 d. numatyta, kad vyrams suteikiamos tėvystės atostogos laikotarpiu nuo vaiko gimimo dienos iki kol vaikui sukaks vienas mėnuo, tačiau jiems dėl atleidimo iš darbo netaikoma lygiavertė DK 132 str. 1 d. numatyta apsauga, kurią gauna nėščios moterys. Šią problemą aptaria Dr. I. Mačernytė – Ponomariovienė²¹. Autorė nurodo, kad vyrai išėję tėvystės atostogų lieka be apsaugos, nors atsižvelgiant į Europos Tarybos 2000 m. birželio 29 d. parengtą Rezoliuciją dėl moterų ir vyrų dalyvavimo lygiomis teisėmis šeimoje ir darbe, valstybės narės skatinamos, kad dirbantiems vyrams būtų suteikta asmeninė ir neperduodama teisė gauti tėvystės atostogas, išsaugant savo teises, susijusias su darbu. Direktyvos 2002/73/EB bei Direktyvos 2006/54/EB nuostatos nukreiptos į analogiškas motinystės atostogoms teises asmenims, išėjusiems tėvystės ir (arba) įvaikinimo atostogų. Valstybės turi užtikrinti, kad pasibaigus tokioms atostogoms, asmenys turėtų teisę grįžti į savo darbą arba lygiavertes pareigas tokiomis sąlygomis, kurios būtų jiems ne mažiau palankios, ir pasinaudoti visomis geresnėmis darbo sąlygomis, į kurias jie būtų turėję teisę, kol nedirbo. Atitinkamai galima daryti išvadą, kad Lietuvos įstatymų leidėjai, pripažindami apsaugą grįžusioms į darbą po nėštumo ir gimdymo atostogų moterims, pažeidžia lygybės principą, nes nesuteikia lygiavertės pagal DK 179 str. 4 d. užtikrinamos apsaugos vyrams, grįžusiems po tėvystės atostogų.

Taigi darytina išvada, nors įstatymų leidėjas imperatyviai reglamentuoja pakankamą apsaugą darbuotojams, turintiems įsipareigojimų šeimai, tačiau nėra taikoma lygiavertė apsauga vyrų ir moterų atžvilgiu. Šiuo atveju moterims apsauga yra kur kas didesnė, na, o vyrų apsauga turėtų būti tobulintina, kadangi vyrui taip pat turėtų būti suteikiamos atitinkamos apsaugos, kaip draudimas atleisti, ar nutraukti terminuotą darbo sutartį, suejus terminui, kai vyras yra tėvystės atostogose.

²¹ KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E., MACERNYTĖ – PANOMARIOVIENĖ, I., PETRYLAITĖ, V. *Darbas, šeima ir socialinė apsauga: žmogaus teisių užtikrinimo 2008 – 2010 metais problemos*. Vilnius: Mokslo studija, 2013, 15 p.

2.2 Motinystės ir tėvystės apsauga

Konstitucijos 39 str. numatyta, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankesnes darbo sąlygas lyginant su asmenimis, kurie neturi šeimos. Valstybės apsauga pasireiškia suteikiant papildomas garantijas, numato draudimus atleisti iš darbo nėštumo, nėštumo ir gimdymo bei vaiko priežiūros atostogų metu, skiria pinigines išmokas gimus vaikui, teikia vaikų priežiūros paslaugas, suteikiant galimybę derinti darbą ir šeiminius įsipareigojimus. Valstybė siekdama skatinti gimstamumą nuolat tobulina įstatyminį reglamentavimą siekiu panaikinti įstatymo spragas bei suteikti tarptautiniais ir Europos Sąjungos teisės aktais įtvirtintas apsaugas motinystės ir tėvystės atveju.

2.2.1. Nėštumo laikotarpiu bei nėštumo ir gimdymo atostogų metu

Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto²² 9 str. *inter alia* nustatyta, kad valstybės, šio pakto šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į socialinę apsaugą, įskaitant socialinį draudimą. Pakto 10 str. taip pat *inter alia* pripažįstama, kad šeimai, kuri yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė, turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač tuomet, kai ji yra kuriama, ir tol, kol ji yra atsakinga už nesavarankiškų vaikų išlaikymą ir auklėjimą. Ypatinga apsauga turi būti teikiama motinoms per pagrįstą laiko tarpą iki gimdymo ir po jo. Dirbančios motinos tuo laikotarpiu turi gauti mokamas atostogas arba atostogas ir pakankamas socialinės paramos išmokas. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys nustato ir konkretesnius valstybės įsipareigojimus. TDO Konvencijoje dėl 1952 m. motinystės teisių apsaugos konvencijos (su pakeitimais) pakeitimo²³ 4 str. 1 d. numatyta, kad nacionalinės teisės ir praktikos nustatyta tvarka pateikusi medicinos pažymą arba kitą atitinkamą dokumentą, kuriame būtų nurodyta numanoma vaiko gimimo diena, dirbanti moteris turi teisę į ne trumpesnes kaip 14 savaičių motinystės atostogas. Konvencijos 4 str. 4 d. įtvirtina, kad atsižvelgiant į motinos ir vaiko sveikatos apsaugą, motinystės atostogas sudaro privalomos šešių savaičių atostogos po vaiko gimimo, jeigu vyriausybė ir atitinkamos darbdaviams ir darbuotojams atstovaujančios organizacijos valstybės lygiu nėra susitarusios kitaip. To paties straipsnio 5 d. numatyta, kad motinystės atostogų iki gimdymo dalis gali būti pailginta bet koku laikotarpiu, kurį sudaro skirtumas tarp numanomos ir

²² Tarptautinis ekonominių, socialinių, ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 77-3290.

²³ TDO konvencija dėl 1952 m. motinystės teisių apsaugos konvencijos (su pakeitimais) pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 49-2162, 4 str.

tikrosios vaiko gimimo dienos, nesumažinant privalomos atostogų po gimdymo dalies. 5 str. numato, kad ligos, komplikacijų arba komplikacijų tikimybės dėl nėštumo ar gimdymo atveju pateikus medicinos pažymą suteikiamos atostogos prieš motinystės atostogas arba po jų. Tokių atostogų pobūdis ir maksimali trukmė gali būti nustatyta pagal nacionalinę teisę ir praktiką. 6 str. įtvirtina, kad moterims, kurios nedirba dėl motinystės atostogų ar atostogų ligos arba komplikacijų dėl nėštumo ar gimdymo atveju, piniginės išmokos skiriamos pagal nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus arba kitu, nacionalinę praktiką, atitinkančiu būdu. Piniginės išmokos turi būti tokio dydžio, kad užtikrintų reikiamą moters bei jos vaiko sveikatos būklę ir tinkamą gyvenimo lygį. Jeigu pagal nacionalinę teisę ar praktiką piniginių išmokų, mokamų už motinystės atostogas, dydis yra skaičiuojamas atsižvelgiant į buvusį uždarbį, tokių išmokų dydis negali būti mažesnis kaip du trečdaliai buvusio moters uždarbio arba to uždarbio, į kurį atsižvelgiama apskaičiuojant išmokos dydį. Kiekviena TDO narė užtikrina, kad didžioji dalis dirbančių moterų atitiktų piniginių išmokų skyrimo sąlygas. Jeigu pagal nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus arba kitu valstybės praktiką atitinkančiu būdu moteris neatitinka sąlygų piniginei išmokai gauti, ji turi teisę į pakankamas išmokas iš socialinės paramos fondų, atlikus tokiai paramai gauti reikalingą materialinės padėties patikrinimą, siekiant apsaugoti moterų padėtį darbo rinkoje, išmokos už motinystės atostogas ar atostogas ligos arba komplikacijų dėl nėštumo ar gimdymo atveju skiriamos per privalomojo socialinio draudimo ar viešuosius fondus arba vidaus nacionalinės teisės ir praktikos nustatytu būdu. Europos socialinės chartija (pataisyta) 8 p. numato dirbančių moterų teisę į specialią apsaugą nėštumo metu. Tarybos direktyvoje 92/85/EEB²⁴ dėl priemonių, skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo, 8 str. 1 d. numatyta, kad valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad nėščios, neseniai pagimdžiusios ir maitinančios krūtimi darbuotojos turėtų teisę į bent 14 savaičių nepertraukiamas motinystės atostogas prieš ir (arba) po gimdymo, remiantis nacionalinės teisės aktais ir (arba) praktika. 8 str. 2 d. numato, kad į tokias motinystės atostogas turi įeiti bent dviejų savaičių privalomos motinystės atostogos prieš ir (arba) po gimdymo, remiantis nacionalinės teisės aktais ir (arba) praktika. Direktyvos 11 str. 2 p. įtvirtina, kad motinystės atostogų atveju turi būti garantuotos nėščių, neseniai pagimdžiusių ir maitinančių krūtimi darbuotojų teisės, susijusios su darbo sutartimi, taip pat šių darbuotojų atlyginimo išlaikymas ir (arba) teisė į atitinkamą pašalpą. To paties straipsnio 3 p. numatyta, kad tokia pašalpa yra laikoma atitinkama, jei ji užtikrina pajamas, lygiavertes toms, kurias, atsižvelgiant į bet kokį nacionalinės teisės aktais

²⁴ 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyva 92/85/EEB dėl priemonių skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo (dešimtoji atskira direktyva, kaip tai numatyta Direktyvos 89/391/EEB 16 straipsnio 1 dalyje). OL, 1992 L 348/1, 112-114 p.

nustatytą maksimumą, darbuotoja gautų nutraukusi savo darbinę veiklą dėl su sveikata susijusių priežasčių, 4 p. įtvirtina, kad valstybės narės gali padaryti teisę į nurodytą atlyginimą arba pašalpą priklausomą nuo sąlygos, kad suinteresuota darbuotoja atitiktų nacionalinės teisės aktais nustatytus reikalavimus, kurie suteikia jai teisę gauti tokias išmokas, tačiau negali būti reikalaujama ilgesnio negu 12 mėnesių įdarbinimo laikotarpio prieš numatytą gimdymo datą.

Konstitucinis teismas²⁵ konstatavo, kad Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje *inter alia* yra nustatyta konstitucinė mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija dirbančioms motinoms atsižvelgiant į ypatingą moterų būklę ir sveikatos apsaugos poreikį tam tikrą laiką iki gimdymo ir po jo bei ypatingą motinos ir vaiko ryšį tam tikrą laiką po gimdymo. Šios konstitucinės garantijos tikslas – užtikrinti nėščios ir pagimdžiusios moters fiziologinės būklės apsaugą, ypatingą motinos ir vaiko ryšį pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis, sudarius galimybę dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės (profesinės) veiklos. Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į šią konstitucinę paskirtį, dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo yra specifinis konstitucinis motinystės ir vaikystės apsaugos institutas. Pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį dirbančioms motinoms tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo garantuojamos mokamos atostogos suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisės į šias atostogas įgyvendinimą ir atsižvelgdamas į konstitucinę jų paskirtį, paisydamas kitų Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, lygiateisiškumo imperatyvų), privalo nustatyti *inter alia* šių atostogų suteikimo sąlygas, pagrįstą (minimalią ir maksimalią) šių atostogų trukmę, taip pat tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį atostogų metu būtų užtikrintas išmokų, kurių dydis atitiktų per protingą laikotarpį iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį, mokėjimas. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į konstitucinę mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo paskirtį, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį atostogos būtų apmokamos atsižvelgiant į kitas jomis besinaudojančių moterų pajamas, gaunamas už šių atostogų metu atliktą darbą. Kartu pažymėtina, kad negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimui turėtų įtakos pajamos, šių atostogų metu gautos už ne per jas atliktą darbą, nes tokiu darbu niekaip nėra paneigiama šių atostogų paskirtis.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo, tarnybos Lietuvos Respublikos mūitinėje statuto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 26-1200.

Pagal Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymą²⁶ nėščia moteris yra darbuotoja, pateikusi darbdaviui sveikatos priežiūros įstaigos pažymą, patvirtinančią nėštumą. Nėščiųjų atžvilgiu nacionaliniai teisės aktai, lyginant su Europos Sąjungos bei tarptautiniais teisės aktais, numato ilgesnes atostogas vaiko priežiūros atostogų metu. DK 179 str. 1 d. numatyta, kad moterims suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos – 70 kalendorinių dienų iki gimdymo ir 56 kalendorinės dienos po gimdymo (komplikuoto gimdymo atveju arba gimus dviem ir daugiau vaikų – 70 kalendorinių dienų), o to paties straipsnio 4 d. numatyta, kad po šių atostogų darbdavys užtikrina darbuotojų teisę grįžti į tą pačią ar lygiavertę darbo vietą (pareigas) ne mažiau palankiomis sąlygomis, įskaitant darbo užmokestį, ir naudotis visomis geresnėmis sąlygomis, į kurias jis būtų turėjęs teisę, jeigu būtų dirbęs. Svarbus aspektas yra ir išmokos mokamos nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 16 str.²⁷ numatytos sąlygos, kurioms esant suteikiama teisė gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu. Įstatyme įtvirtinta, kad tokia teisė suteikiama, jeigu iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turimas ne trumpesnį kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažas arba apdraustieji asmenys iki 26 metų, kurie iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios neįgijo nustatyto stažo dėl to, kad nurodytais laikotarpiais mokinosi, jeigu nėštumo ir gimdymo atostogos suteikiamos per 12 mėnesių nuo mokslo baigimo. Taip pat teisė gauti pašalpą neįgijus numatyto stažo turi ir vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai, taip pat kariai savanoriai²⁸ ir pertrauka nuo statuso pasikeitimo neviršija 3 mėnesių. Taip pat moteris atleista iš darbo įmonės likvidavimo ar bankroto atveju, pareigų pasibaigimo atvejui ir pan. ir turinčiai nurodytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Moterims, pagimdžiusioms 30 nėštumo savaitę pašalpa mokama už 126 kalendorines dienas. Komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimė daugiau negu vienas vaikas, pašalpa mokama papildomai už 14 kalendorinių dienų. Moterims iki gimdymo datos nepasinaudojus teise į nėštumo ir gimdymo atostogas, motinystės pašalpa mokama už 56 kalendorines dienas po gimdymo, komplikuoto gimdymo atveju ar kai gimė daugiau negu vienas vaikas, motinystės pašalpa mokama už 70 kalendorinių dienų po gimdymo. Moterims, pagimdžiusioms 22 – 30 nėštumo savaitę, motinystės pašalpa mokama už 28 kalendorines dienas po gimdymo. Jeigu kūdikis gyvena 28 paras ir ilgiau, pašalpa mokama už 126 kalendorines dienas po gimdymo, pagimdžiusioms negyvą vaiką, motinystės pašalpa mokama už 28 kalendorines dienas po gimdymo,

²⁶ Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 70-3170.

²⁷ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, nr. 111-3574.

²⁸ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas su (pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1991, nr. 17-447.

o komplikuoto gimdymo atveju ir kai gimė daugiau negu vienas vaikas, pašalpa papildomai mokama už 14 kalendorinių dienų. Motinystės pašalpa nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų trečdalį – 148, 33 eurus (einamųjų 2016 m. draudžiamosios pajamos, skirtos socialinio draudimo išmokų indeksavimui 445 eurai²⁹). R. Jančaitytė³⁰ nurodo, kad Islandijoje, Danijoje, Italijoje, Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje veikia gana gerai išvystytos motinystės atostogų schemas. Atostogų trukmė ir sąlygos turi tam tikrų panašumų bei skirtumų. Ilgiausios atostogos suteikiamos Estijoje – 20 savaičių, trumpiausios Latvijoje – 16 savaičių. Lietuvoje ir Danijoje suteikiamos 18 savaičių atostogos, o Lenkijoje motinystės atostogų trukmė priklauso nuo vaiko gimimo sekos - nuo 18, 20 ir 28 savaičių. Toks atostogų trukmės prailginimas priklausomai nuo vaikų skaičiaus išreiškia pronatalistinius politikos tikslus. Italijoje dirbančios motinos turi teisę į 5 mėnesius motinystės atostogų (2 mėn. prieš gimdymą ir 3 po gimdymo). Islandijoje abu tėvai turi teisę į iki 3 mėnesių trukmės neperduodamas motinystės ir tėvystės atostogas ir papildomas 3 mėnesių atostogas, kuriomis gali pasinaudoti vienas iš tėvų arba jie gali šias atostogas savo nuožiūra pasidalyti tarpusavyje. Visose analizuojamose šalyse motinystės atostogos yra apmokamos, bet teisę į šias atostogas lemia dalyvavimo darbo rinkoje kriterijus bei socialinio draudimo įmokos. Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje motinystės atostogų laikotarpiu pašalpa yra mokama socialinio draudimo pagrindu. Motinystės pašalpos dydis visose minėtose šalyse yra 100 procentų kompensuojamojo uždarbio dydžio ir mokama atitinkamai už visą motinystės atostogų laikotarpį. Tuo tarpu Danijoje – 90 procentų, o Islandijoje ir Italijoje – 80 procentų viso atlyginimo. Visose tiriamose šalyse motinystės atostogų metu yra išsaugoma darbo vieta.

Nors įstatyme numatytas 100 procentų darbo užmokesčio kompensacija nėštumo ir gimdymo atostogų metu, tačiau įstatymas numato išmokoms „lubas“ t. y. maksimalus kompensuojamasis uždarbis pašalpoms apskaičiuoti negali viršyti teisės į atitinkamą pašalpą atsiradimo mėnesį galiojusių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų 3,2 dydžio sumos – 1424 eurų. Konstitucinis teismas³¹ pripažino, kad Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 6 str. 5 d. tiek, kiek joje nustatyta, kad maksimalus kompensuojamasis uždarbis motinystės pašalpai

²⁹ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Pagrindiniai socialiniai rodikliai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.sodra.lt/lt/situacijos/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>>.

³⁰ JANČAITYTĖ, Raminta. *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba, administravimas (03S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 59.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 16 straipsnio (2013 m. gegužės 9 d. redakcija) 2 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 38.4 punkto (2013 m. spalio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. KT9-N6/2016.

apskaičiuoti negali viršyti teisės į ją atsiradimo mėnesį galiojusių Vyriausybės patvirtintų einamųjų metų draudžiamųjų pajamų 3,2 dydžio sumos, įstatymuose neįtvirtinus per nustatytą laikotarpį iki nėštumo ir gimdymo atostogų gauto atlyginimo vidurkį atitinkančių išmokų visoms dirbančioms moterims, prieštarauja Konstitucijai. Prieštaraujančiomis Konstitucijai taip pat pripažintos Vyriausybės nutarimu patvirtintų Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 7 ir 10 punktų nuostatos, kuriomis įgyvendinamas šis teisinis reguliavimas. Konstitucinio Teismo nutarime pažymėta, kad pagal Konstituciją valstybė turi pareigą kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką. Konstitucijoje įtvirtinta mokamų atostogų dirbančioms motinoms iki gimdymo ir po jo garantija yra specifinė motinystės ir vaikystės apsaugos priemonė, skirta dirbančios nėščios ir pagimdžiusios moters ypatingos būklės ir sveikatos apsaugai, taip pat ypatingam motinos ir vaiko ryšiui pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis užtikrinti sudarant sąlygas dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės veiklos. Tais atvejais, kai dirbančios moters gauto atlyginimo vidurkis viršija maksimalų kompensuojamąjį uždarbį motinystės pašalpoms apskaičiuoti, jai pagal nustatytą teisinį reguliavimą nėštumo ir gimdymo atostogų metu mokama maksimali motinystės pašalpa, kurios dydis nėra susietas su tos moters per nustatytą laiką iki atostogų gauto atlyginimu ir gali būti gerokai mažesnis už jo vidurkį. Įstatymuose nėra įtvirtinta teisinio reguliavimo, pagal kurį tokioms dirbančioms moterims, be šios riboto dydžio motinystės pašalpos, nėštumo ir gimdymo atostogos būtų apmokamos paskyrus dar kokią nors kitą (papildomą) išmoką, taigi ir tokią išmoką, kurią mokant (kartu su minėta pašalpa) būtų pasiektas per nustatytą laikotarpį iki nėštumo ir gimdymo atostogų gauto atlyginimo vidurkis. Atsižvelgiant į tai, kad šio Konstitucinio Teismo nutarimo įgyvendinimas yra susijęs su viešųjų finansų planavimu, taip pat į tai, kad būtina tinkamai pasirengti gauto atlyginimo vidurkį atitinkančių motinystės pašalpų skyrimui ir mokėjimui, šis Konstitucinio Teismo nutarimas Teisės aktų registre oficialiai bus skelbiamas 2017 m. sausio 2 d.

Kitas svarbus aspektas – ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo reikalavimas. Norint gauti darbo užmokesčio kompensaciją nėštumo ir gimdymo atostogų metų t.y. imant net ir maksimumą – 140 dienų – atostogas komplikuo to gimdymo atveju ar kai gimė daugiau nei vienas vaikas, įstatymo leidėjas reikalauja, 12 mėnesių socialinio draudimo stažo per 24 mėnesių laikotarpį. Tai reiškia, kad asmuo socialinio draudimo įmokas turi mokėti kur kas ilgesnį laiko tarpą, lyginant su kompensuojamojo darbo užmokesčiu, mokant asmeniui esančiam nėštumo ir gimdymo atostogose. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lyginant su Europos Sąjungos valstybių narių taikomais socialinio draudimo ar darbo laikotarpio reikalavimais, tik keletas valstybių, kaip Bulgarija, Vengrija, taiko tokius pat reikalavimus kaip Lietuva ir nei viena valstybė nereikalauja

ilgesnių laikotarpių³². Pavyzdžiui, mažesni reikalavimai nustatyti Danijoje, reikia būti išdirbus 0,5 mėn. per 13 savaičių, Rumunijoje – 1 mėn. per 12 mėnesių laikotarpį, Belgijoje, Liuksemburge, Portugalijoje – 6 mėn., Šveicarijoje – 9 mėn.. Pažymėtina, kad iki 2009 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimo socialinio draudimo stažo reikalavimai buvo kur kas mažesni. Įstatyme buvo įtvirtinta, kad teisę gauti motinystės pašalpą neštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu turi moterys, jeigu iki pirmosios neštumo ir gimdymo atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba ne trumpesnę kaip 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Nuo 2009 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujiems, griežtesniems, reikalavimams: reikalaujama ne trumpesnio kaip 9 mėn. per paskutinius 24 mėn., o nuo 2009 m. spalio 1 d. – ne trumpesnio kaip 12 mėn. per paskutinius 24 mėn. ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo šioms pašalpoms skirti. Dr. V. Petrylaitė³³ nagrinėdama 2008 – 2011 m. situaciją ir pokyčius socialinės apsaugos srityje, nurodė, kad negerėjanti demografinė situacija, ekonomikos krizė, didelis nedarbas ir kiti neigiami veiksniai privertė įstatymų leidėją priimti svarbius, nors ir visuomenės nepalankiai įvertintus sprendimus. Būtent šiuo laikotarpiu nustatyti motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) socialinio draudimo stažo reikalavimai. Nors tokie reikalavimai iš dalies pablogino daugelio išmokų gavėjų padėtį, tačiau jo priėmimas buvo pateisinamas per krizę. Tačiau gerėjant ekonominiai situacijai, manytina, kad socialinio draudimo stažo reikalavimą įstatymų leidėjui reikėtų peržiūrėti ir nustatyti trapesnius reikalavimus atsižvelgiant į kompensuojamąjį darbo užmokesčio laikotarpį.

Atvejais, kai nėščia moteris neturi numatyto socialinio draudimo stažo darbo užmokestis nėra kompensuojamas. Tokiu atveju, vadovaujantis Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo 5 str. 1 d.³⁴ išmokama vienkartinė 11 bazinių socialinių dydžių išmoka gimusiam vaikui nepriklausomai nuo šeimos pajamų. Taip pat šios išmokos mokėjimui neturi įtakos ar motina dirba ar ne, taip pat ar turi privalomą socialinio draudimo stažą ar ne. Šio įstatymo 10 str. numatyta, kad nėščiai moteriai, pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturinčiai teisės gauti motinystės pašalpos, likus 70 kalendorinių dienų iki numatomos gimdymo datos, skiriama 2 bazinių socialinių išmokų dydžio vienkartinė išmoka, kurią šiai dienai sudaro 76 eurai. Taip pat įstatymo 6 str. 1 d. numato, kad neįgijus numatyto socialinio draudimo stažo gali būti skiriama išmoka vaikui iki 2 m. – 0.75 bazinės socialinės paramos dydžio jei bendrai gyvenančių asmenų pajamos, vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio. Vadovaujantis TDO

³² European Unions mutual informatikon system on social protection (MISSOC) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>>.

³³ KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E., MACERNYTĖ – PANOMARIOVIENĖ, I., PETRYLAITĖ, V. *Darbas, šeima ir socialinė apsauga: žmogaus teisių užtikrinimo 2008 – 2010 metais problemos*. Vilnius: Mokslo studija, 2013, 45 p.

³⁴ Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 89-1706.

Konvencija dėl 1952 m. motinystės teisių apsaugos konvencijos (su pakeitimais) pakeitimo, kurioje įtvirtinta, kad kai moteris neatitinka sąlygų piniginei išmokai gauti, ji turi teisę į pakankamas išmokas iš socialinės paramos fondų, atlikus tokiai paramai gauti reikalingą materialinės padėties patikrinimą, tačiau svarstytinas klausimas ar įgijus teisę gauti išmoką iki kol vaikui sueis 2 m., teikiamos išmokos dydis, kuris skiriamas Lietuvoje yra pakankamas.

Vadovaujantis tuo kas išdėstyta, galima teigti, kad moterims šiuo metu galiojantis DK, tiek Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas įtvirtina Tarptautiniais ir Europos Sąjungos teisės aktais reglamentuojamą nėščiųjų bei neseniai pagimdžiusių moterų apsaugą. Nėštumo ir gimdymo atostogų trukme nacionaliniais teisės aktai numatomi ilgesni atostogų laikotarpiai. Svarstytinas klausimas dėl socialinio draudimo stažo reikalavimo atitikimo proporcingumo principui, kadangi mokamos pašalpos nėštumo ir gimdymo atostogų metu terminas yra kur kas mažesnis negu reikalaujamas socialinio draudimo stažas, taip pat ir numatytos išmokų lubos, kurias Konstitucinis teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai, apriboja nėščiųjų ir neseniai pagimdžiusių moterų teisę į numatytą 100 % kompensuojamojo darbo užmokesčio dydį kai prieš išeinant nėštumo ir motinystės atostogų darbuotojos atlyginimas buvo didesnis nei 3.2 valstybės remiamų pajamų dydis. Siekiant tinkamai apsaugoti nėščias ir neseniai pagimdžiusias moteris, manytina, kad reikėtų socialinio draudimo stažą labiau sieti su mokamų išmokų laikotarpiu.

2.2.2 Tėvystės atostogų metu

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, 2004 m. lyčių lygybės politika imta įgyvendinti ir Lietuvoje. Vyrai politinėmis ir finansinėmis priemonėmis pradėti raginti priimti „naujosios tėvystės“ nuostatas ir aktyviai įsitraukti į šeimos gyvenimą³⁵. 2006 m. įteisintos tėvystės atostogos Lietuvoje, suteikiančios teisę naujagimio tėvui išeiti socialinio draudimo apmokamų vieno mėnesio atostogų. Tai iš Skandinavijos šalių perimta politinė praktika, skatinanti „naujojo tėvo“ modelio savybių ugdymą tarp jaunos kartos tėvų. Tėvų, pasinaudojančių šia įstatymo galimybe, kasmet vis daugėja, 2006 m., kai įsigaliojo įstatymas, 3,1 tūkst. vyrų buvo išėję tėvystės atostogų, 2007 m. 9,2 tūkst., o 2013 m. jau 12,6 tūkst. vyrų išėjo vieno mėnesio tėvystės atostogų. Siekiant užtikrinti lyčių lygybę tiek viešame, tiek ir privačiame gyvenime šalys narės yra raginamos užtikrinti individualią ir

³⁵ ŠUMSKAITĖ, Lina. *Vyrų tėvystės praktikos*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija (05S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 49.

neperduodama dirbančių vyrų teisę į tėvystės atostogas gimus vaikui ar įsivaikinus išsaugojant darbo vietą ir teisę išeiti tėvystės atostogų kai motina yra išėjusi motinystės atostogų³⁶.

DK 179¹ str. 1 d. numatytos tėvystės atostogos, laikotarpiu nuo vaiko gimimo dienos iki tol, kol vaikui sueis vienas mėnuo. Pažymėtina, kad šių atostogų suteikimas nepriklauso nuo santuokos fakto, pakanka įrodyti biologinį ryšį, kad darbuotojas yra ką tik gimusio vaiko tėvas. Minėta įstatymo nuostata imperatyviai nustato, kad tėvystės atostogomis gali pasinaudoti iš kart gimus vaikui ir atostogų perkėlimo galimybės į kitą laikotarpį nenumatyta nei darbdaviui nei darbuotojui. **Darbo kodekso projekte**³⁷ yra numatyti pakeitimai reglamentuojantys tėvystės atostogas. Šiuo atveju norima būti lankstesniais ir suteikti vyrui galimybę pasirinkti atostogų laikotarpį. DK įstatymo projekto 131 str. 1 d. numatyta, kad vyrams po vaiko gimimo suteikiamos 30 kalendorinių dienų nepertraukiamos trukmės tėvystės atostogos, kurios suteikiamos bet kuriuo laikotarpiu nuo vaiko gimimo iki vaikui sukaks trys mėnesiai (komplikuoto gimdymo atveju arba gimus dviem ir daugiau vaikų – nuo vaiko gimimo iki vaikui sukaks šeši mėnesiai). Vadinasi šiuo atveju vyrams būtų palikta galimybė savo nuožiūra pasirinkti atostogų laikotarpį, tada kada labiausiai to reikia. Manytina, kad toks pakeitimas turėtų teigiamą įtaką dirbančių vyrų atžvilgiu.

Kalbant apie valstybės kompensuojamą darbo užmokestį tėvystės atostogų laikotarpiu situacija yra kiek keistoka. Vyrui norint išeiti tėvystės atostogų įstatyme numatytam vienam mėnesiui, numatytas 12 mėnesių socialinio draudimo stažas per 24 mėnesių laikotarpį reikalavimas (išskyrus atvejus kai stažas neįgytas iki 26 m. dėl to, kad mokinosi ir atostogos suteikiamos per 12 mėnesių nuo mokslų baigimo dienos ir pan.), kai tuo tarpu valstybė kompensuoja 100 procentų uždarbio dydžio tik už vieną mėnesį ir tuo labiau, kad galimybė pasinaudoti šiomis atostogomis yra nelanksti ir griežtai reglamentuojama t.y. nuo vaiko gimimo iki kol vaikui sueis vienas mėnuo. Kompensuojamam darbo dydžiui taip pat yra numatytos tokios pačios, kaip ir nėštumo bei gimdymo atostogų metu, aptartos „lubos“. Esant situacijai, kai vyro atlyginimas yra didesnis už įstatymo numatytą kompensuojamojo uždarbio dydžio maksimumą – vyras netenka dalies uždarbio. Jeigu vyras papildomai dar gauna kitų pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ligos ir motinystės socialinio draudimo įmokos, kompensuojamas darbo užmokestis mažinamas gaunamų pajamų dydžiu, jei pajamos yra didesnės nei valstybės kompensuojamas darbo užmokestis, teisę į pašalpą, tėvystės atostogų metu, apskritai yra prarandama.

Visgi, tėvystės apsauga, manytina, turėtų būti koreguotina, pradedant nuo apsaugos dėl atleidimo tėvystės atostogų metu. Nacionaliniai teisės aktai turėtų įtvirtinti lygiavertę apsaugą, tiek

³⁶ JANČAITYTĖ, Raminta. *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba, administravimas (03S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 60.

³⁷ Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo projektas. Registracijos Nr. XIIP-3234 [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą [<https://e-seimas.lrs.lt>].

moterims, tiek ir vyrams. Taip pat turėtų būti nustatytas ilgesnis laiko tarpas, per kurį suteikiama galimybė pasinaudoti tėvystės atostogomis, tada, kada jiems labiausiai to reikia. Be to, manytina, kad įstatymų leidėjas turėtų laikytis proporcijos ir nustatyti proporcingai reikalaujamo darbo stažo laikotarpį lyginant su laikotarpiu už kurį kompensuojamas darbo užmokestis.

2.2.3 Vaiko priežiūros atostogų metu

Europos Tarybos Direktyva 96/34/EC³⁸ numato minimalius vaiko priežiūros atostogų reikalavimus, kurie yra svarbūs derinant darbą ir šeimyninį gyvenimą: suteikti vyrams ir moterims asmeninę teisę pasinaudoti atostogomis, gimus vaikui ar jį įvaikinus, kurios skirtos prižiūrėti vaiką nuo 3 mėnesių iki tam tikro amžiaus, kuris gali būti iki 8 metų. Teisė gauti vaiko priežiūros atostogas yra suteikiama be teisės ją perduoti kitam asmeniui, o pasibaigus atostogoms darbuotojai turi teisę grįžti į tą patį darbą. Šioje direktyvoje yra pabrėžiama, jog siekiant užtikrinti lyčių lygybę, vyrai turi būti skatinami pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis, kurios būtų propaguojamos informavimo priemonėmis.

DK 180 str. numatyta, kad pagal šeimos pasirinkimą motinai, tėvui, senelei, seneliui arba kitiems giminaičiams, faktiškai auginantiems vaiką, suteikiamos atostogos vaikui prižiūrėti, kol jam sueis treji metai. Įstatymas numato galimybę darbuotojams (tėvui ar motinai) turintiems teisę naudotis vaiko priežiūros atostogomis, daryti tai pakaitomis. Sprendimą, kam suteiktinos atostogos vaikui prižiūrėti priima šeima. Šeimos nariai, kuriems priklauso teisė pasirinkti dėl vaiko priežiūros atostogų, pirmiausia yra vaiko motina (įmotė) ir tėvas (įtėvis). Tokia nuostata išplaukia iš CK 3.155 str., pagal kurį tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos. Kitiems šeimos nariams ar globėjui teisė pasirinkti dėl vaiko priežiūros atostogų priskirtina tik jeigu apribojama tėvų valdžia, tėvai faktiškai neaugina vaikų ir pan.³⁹ **Vadovaujantis tuo, kad įvaikinimo ir globos atvejai dėl darbo apimties nėra nagrinėjami, vaiko priežiūros atostogų metu valstybės teikiama socialinė apsauga, nagrinėtina tik motinos ir tėvo aspektu.**

DK 180 str. numatyta, kad atostogos gali būti suteikiamos dalimis, pratęsimos, į darbą galima grįžti ir joms nepasibaigus. Pagrindinė darbuotojui nustatyta pareiga – apie vaiko priežiūros atostogų pradžia, pratęsimą ar grįžimą į darbą anksčiau, įspėti darbdavį raštu, ne vėliau kaip prieš 14 dienų. Pažymėtina ir ta aplinkybė, kad darbuotojui nėra draudžiama vaiko priežiūros atostogų metu dirbti kitoje darbovietėje. Visų vaiko priežiūros atostogų metu darbuotojui išsaugoma darbo

³⁸ 1996 m. birželio 3 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 96/34/EB dėl bendrojo susitarimo dėl tėvystės atostogų, sudaryto tarp UNICE, CEEP ir ETUC. OL, 1996 L 145/4, p. tomas 05, p. 289.

³⁹ Bužinskas, G. et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004, 248 p.

vieta, tačiau kasmetinės atostogos nesikaupia. Darbuotojas vaiko priežiūros atostogų metu negali būti atleistas iš darbo, išskyrus nurodytas aplinkybes, aptartas kalbant apie atvejus, kai galima atleisti moterį esant nėščiai bei nėštumo ir gimdymo atostogų metu. Grįžusiam po vaiko priežiūros atostogų darbuotojui turi būti palikta darbo vieta. Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymas tokių pareigų, kaip numatyta DK 179 str. 4 d. (grįžus po nėštumo ir gimdymo atostogų darbdavys užtikrina darbuotojui lygiavertę darbo vietą, ne mažiau palankiomis sąlygomis, įskaitant darbo užmokestį, ir naudotis visomis geresnėmis sąlygomis, į kurias būtų turėjęs teisę, jeigu būtų dirbęs) darbdaviui nenumato, kai darbuotojas grįžta į darbą po atostogų vaikui prižiūrėti, išskyrus DK 180 str. 3 d. numatyta garantija darbuotojui, kad per šį laikotarpį paliekama darbo vieta ir pareigos, tačiau kai įmonė likviduojama ši garantija darbuotojui nebetaikoma. Šiuo atveju darbdaviui paliekama galimybė pakeisti iki tol buvusias darbo sąlygas ir tokiu būdu darbuotojas lieka tinkamai neapsaugotas. Pavyzdžiui, Estijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Slovakijoje, Suomijoje po vaiko priežiūros atostogų grįžusiam darbuotojui darbdavys privalo suteikti tą patį darbą ir vietą, kokį jis turėjo iki atostogų, arba, jei tai neįmanoma, lygiavertį darbą ir vietą, atitinkantį darbuotojo kvalifikaciją ir mokėti tą patį darbo užmokestį, kokį darbuotojas būtų gavęs, jei nebūtų išėjęs atostogų. Ši nuostata taikoma abiems iš tėvų, pasinaudojusių atostogomis⁴⁰.

Motinytės (tėvystės) pašalpą vaiko priežiūros atostogų metu vienerius ar dvejus metus moka Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba. Pagal Ligos ir motinytės socialinio draudimo įstatymo 19 str. 1 d. ir 2 d. nurodytas socialinio draudimo stažas, reikalingas gauti pašalpą asmeniui išėjusiam motinytės (tėvystės) atostogų. Jos iš esmės yra tokios pat, kaip ir aptartos kalbant apie nėštumo ir gimdymo atostogas, todėl atskirai apie tai nebus kalbama. Kaip nurodyta Ligos ir motinytės socialinio draudimo įstatymo 21 str. 1 d. motinytės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, yra 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio, jeigu apdraustasis pasirenka gauti šią pašalpą, kol vaikui sueis vieni metai. Jeigu apdraustasis pasirenka gauti motinytės (tėvystės) pašalpą, kol vaikui sueis dveji metai, šios pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, yra 70 procentų, o kol vaikui sueis dveji metai, – 40 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Atvejais, kai gimsta du ir daugiau vaikų motinytės (tėvystės) pašalpa didinama atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių, tačiau mokama bendra pašalpų suma negali būti didesnė kaip 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Įstatymas taip pat numato galimybę vaiko priežiūros atostogas darbuotojui pasiimti ir trečius metus.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Seimo parlamentinių tyrimų departamentas. *Darbo sąlygos, augintiems mažamečiams vaikams Europos valstybėse* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2009_leidiny_s_Grztantiems_i_Lietuva.pdf>.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jeigu tėvas ar motina nori pasinaudoti maksimalia vaiko priežiūros atostogų trukme, kurią įtvirtina įstatymai, įstatymų leidėjas nepasirūpina tinkama apsauga ir galimybe šia teise pasinaudoti. Tik finansiškai stabilios ir pasiturinčios šeimos gali leisti sau pasiimti papildomus trečiuosius metus vaiko priežiūrai, kadangi už paskutiniuosius metus įstatymas nenumato darbo užmokesčio kompensacijos.

Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 21 str. 4 d. numatyta, kad motinystės ir tėvystės pašalpos pirmaisiais vaiko metais mokamos tik tada, jei asmuo neturi kitų draudžiamųjų pajamų, o jei tokių pajamų atsiranda, jų suma išskaičiuojama iš mokamos pašalpos dydžio. Draudžiamosios pajamos nebūtinai tiesiogiai susijusios su darbo užmokesčiu darbovietėje. Prie asmens draudžiamųjų pajamų priskirtinos ir Socialinio draudimo įstatymo 4 str. įtvirtintos veiklos už kurias yra mokamas socialinis draudimas. Tai pajamos, gautos kaip autorinis atlyginimas, taip pat pajamos iš individualios veiklos (išskyrus veiklą pagal verslo liudijimus) pajamos iš sporto ar atlikėjo veiklos ir pan.. Pastebėtina, kad tokiu reglamentavimu asmenys labiau skatinami nedirbti ir neužsiimti jokia kūrybine ar panašia veikla iš kurios jie galėtų gauti papildomų pajamų.

Kalbant apie valstybės mokamas pašalpas esant vaiko priežiūros atostogose buvo kur kas geresnės sąlygos iki įvedant Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo išmokų dydžių pakeitimus, esančių motinystės (tėvystės) atostogose asmenų atžvilgiu. 2008 – 2009 metų laikotarpiu motinystės (tėvystės) pašalpos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, buvo 100 procentų, o kol vaikui sueis dveji metai, – 85 procentai pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio, o susilaukus dviejų ar daugiau vaikų motinystės (tėvystės) pašalpa buvo didinama atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių (gimus dvynukams – 2 kartus, gimus trynukams – 3 kartus ir t.t.)⁴¹. Laikotarpiu nuo 2008 - 2009 metų gimstamumo rodikliai buvo ypač išaugę. Vadovaujantis **eurostat**⁴² duomenimis nuo 2005 m. gimstamumas sistemingai didėjo iki 2009 m. 2005 m – 29510, 2007 m. - 30020 ir 2009 m. užfiksuotas 32165 gimusių kūdikių skaičius, kuris iki šios dienos vis dar nėra pasiektas. Nuo 2010 m. gimstamumas ėmė mažėti ir 2010 m. registruoti 30677 gimimo atvejai, o 2011 m. - 30268. Manytina, kad gimstamumo mažėjimui įtakos turėjo įvykusi finansinė krizė. Vaikus planuojantys asmenys turi įvertinti savo finansines galimybes išlaikyti vaiką. Autorių grupė V. Stankūnienė ir kt.⁴³ nurodo, kad žmonės visų pirma investuoja į ekonominį saugumą (išsilavinimą, profesinę veiklą), o vaikų gimdymą atideda iki tol, kol bus sukauptas patikimas materialinis pagrindas ir

⁴¹ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18¹, 18³, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 132-5346, 21 str. 1 d., 3 d.

⁴² European statistics (eurostat) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.

⁴³ STANKŪNIENĖ, V., JASILIONIENĖ, A., JANČAITYTĖ R. Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštara. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005, 155 p.

žmogiškojo kapitalo praradimai nebus tokie skausmingi. R. Jančaitytė⁴⁴ atlikusi tyrimą, kokios priežastys verčia šeimas atidėti vaikų gimdymą vėlesniam laikui arba iš viso atsisakyti turėti vaikų nustatė, kad dauguma apklaustų respondentų, vyrų ir moterų, svarbiomis pripažino priežastis, kurios susiję su finansais ir galimybėmis derinti darbą ir įsipareigojimus šeimai, kaip svarbią nurodė priežastį, jog išlaikyti vaikus yra brangu, ypač kai jie auga. Kaip matyti finansinis saugumas planuojant šeimą yra labai svarbus ir sumažintos išmokos vaiko priežiūros atostogų metu neskatina gimstamumo.

Didžiąją daugumą darbuotojų imančių atostogas vaikui prižiūrėti sudaro moterys⁴⁵. Tai lemia ne tik artimesnis motinos ir vaiko ryšys, tačiau dažnai ir darbo užmokestis. Visoje Europoje kovojama su vyrų ir moterų darbo užmokesčio nelygybės mažinimu, ne išimtis ir Lietuva. Daugumos moterų atlyginimas lyginant su vyrų yra kur kas mažesnis, todėl šeimai finansiškai naudingiau, kad vaiko priežiūros atostogų eitų moteris. Siekiu sušvelninti finansinius nuostolius šeimai įstatymas numato galimybę antraisiais vaiko priežiūros atostogų metais pašalpą gauti kitam tėvui, nors vaiko priežiūros atostogose jis nebūna, o eina į darbą. Tai yra naudinga tuomet, kai esančio vaiko priežiūros atostogų vieno iš tėvų alga yra mažesnė nei dirbančiojo. Apskritai valstybė yra suinteresuota ir skatina tėvus į darbo rinką grįžti po vienerių metų. Tokiu būdu asmuo esantis vaiko priežiūros atostogose lengviau įsitraukia į nuolat besikeičiančią darbo rinką ir praranda mažiau darbinių įgūdžių. Šiam tikslui pasiekti įkurtos ir valstybės finansuojamos ikimokyklinio ugdymo įstaigos. Lietuvoje, lyginant su kitomis Europos šalimis yra galimybė palikti vaikus ikimokyklinėje įstaigoje visai darbo dienai, o esant reikalui ir per naktį, tuo tarpu daugelyje Europos šalių ikimokyklinės priežiūros paslaugos dažniausiai teikiamos tik iki pietų, neretai neužtikrinamas centralizuotas vaikų maitinimas. Daugelyje Europos valstybių, kaip Belgija, Vokietija, Airija, Ispanija, Prancūzija ir pan. didesnis procentas vaikų turi galimybę lankyti ikimokyklines priežiūros institucijas, kuriose teikiamos paslaugos iki 30 val. per savaitę. 40 val. ir daugiau per savaitę iš visų Europos Sąjungos narių gali lankyti Lietuvos, Latvijos ir Portugalijos vaikai⁴⁶. Nors tokiu būdu sudaromos pakankamai palankios sąlygos derinti darbą su šeimos įsipareigojimais, tačiau susiduriama su minėtų įstaigų nepakankamumu. Nuo 2010 m. ikimokyklinių įstaigų skaičius nežymiai, bet pradėjo augti miestuose. Nuo 499 ikimokyklinio ugdymo įstaigų išaugo iki 581 ikimokyklinio amžiaus įstaigų. Tuo tarpu ikimokyklinės įstaigos kaimuose ženkliai mažinamos nuo

⁴⁴ JANČAITYTĖ, Raminta. *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba, administravimas (03S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 110 p.

⁴⁵ Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Socialinių išmokų statistiniai duomenys* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://atvira.sodra.lt/lt-eur/>>.

⁴⁶ KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ E. *Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės*. Vilnius: Teisės problemos, 2010, 72p.

2010 m. buvusių 127 įstaigų iki 2014 m. – 109⁴⁷. Sumažinus pašalpas vaiko priežiūros atostogų metu darželių poreikis išaugo, ypač didžiuosiuose Lietuvos miestuose, labiausiai – sostinėje. Siekiant išspręsti ikimokyklinių ugdymo įstaigų stygiaus problemą, sudaryti sąlygas nevalstybinių ikimokyklinio ugdymo įstaigų plėtrai ir sumažinti ikimokyklinio institucinio ugdymo prieinamumo skirtumus tarp savivaldybių įvesta ikimokyklinio ugdymo krepšelis. Tačiau net ir naujai įsteigtos nevalstybinės ikimokyklinio ugdymo įstaigos negali užtikrinti ikimokyklinio ugdymo prieinamumo, nes dauguma tėvų neišgali savo vaiko leisti į privatų darželį. Taip pat ne visi darbuotojai turi galimybę, pasinaudoti močiučių pagalba ir tuo labiau samdomų auklių paslaugomis. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad norint vaiką vesti į darželį teisė yra suteikiama prie tos savivaldybės prisiregistravusioms šeimoms. Pasikeitus Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymui⁴⁸ asmenys neturintys savo būsto nebegali prisiregistruoti gyvenamosios vietos prie savivaldybės. Šiuo pakeitimu siekiama pagerinti viešąjį administravimą, bei supaprastinti asmenų paiešką. Iš esmės tuo tikslu pakeitimas būtinas, bet žvelgiant iš kitos pusės šeimos, kurios neturi įsigijusios nuosavo būsto, o jį nuomojasi (nesudarius nuomos sutarties ar negavus nuomotojo sutikimo deklaruoti gyvenamosios vietos nuomajamame bute) praranda galimybę ne tik prisiregistruoti prie savivaldybės, bet taip pat ir teisę vesti savo vaiką į darželį toje savivaldybėje.

Taigi, žvelgiant į motinystės ir tėvystės apsaugą vaiko priežiūros atostogų metu motina ar tėvas nėra visiškai socialiai apsaugotas, pradedant nuo to, kad pilnai nėra garantuota teisė pasinaudoti įstatyme įtvirtinta teise į darbuotojo atostogas vaikui prižiūrėti. Valstybės teikiama socialinė parama šių atostogų metu nepakankamai kompensuoja darbuotojo uždarbio, kalbant apie dviejų metų trukmės atostogas. Gimus vaikui šeimos išlaidos gerokai padidėja, o pajamos atvirkščiai sumažėja. Dėl ekonominių priežasčių darbuotojai grįžta į darbus neišnaudoję įstatymo suteiktos teisės į atostogas vaikui prižiūrėti. Trečiaisiais vaiko priežiūros atostogų metais apskritai gali pasinaudoti tik finansiškai stabilios šeimos, kadangi šiuo laikotarpiu valstybė darbo užmokesčio nekompensuoja. Neužtikrinus šeimoms pakankamo finansinio stabilumo, valstybė taip pat tinkamai neįgyvendina ir pareigos pasirūpinti pakankamu ikimokyklinio ugdymo įstaigų skaičiumi. Todėl valstybei reikėtų suderinti savo poziciją, jeigu jau skatinami darbuotojai grįžti kuo anksčiau į darbą, tai turėtų būti užtikrinama galimybė darbuotojui palikti savo vaiką darbo metu ikimokyklinėje įstaigoje, na o jeigu neįgyvendina pareigos pasirūpinti pakankamu ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičiumi – suteikti tokiems asmenims finansinį saugumą ir kompensuoti didesnę darbo

⁴⁷ Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičius, vietų skaičius ikimokyklinio ugdymo įstaigose* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=c691ebe7-77bb-40af-a0e5-e8f6763e2bfe>>.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo Nr. VIII-840 pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios, 2015, nr. 11182.

užmokesčio dalį bent jau iki to laiko kol atsiras vieta ikimokyklinio ugdymo įstaigoje. O darbuotojui grįžus į darbą, nustatyti darbdaviui pareigą, po vaiko priežiūros atostogų grįžusiam darbuotojui suteikti tą patį darbą ir vietą, kokį jis turėjo iki atostogų, arba, jei tai neįmanoma, lygiavertį darbą ir vietą, atitinkantį darbuotojo kvalifikaciją ir mokėti tą patį darbo užmokestį, kokį darbuotojas būtų gavęs, jei nebūtų išėjęs atostogų.

3. NEDIRBANČIŲ ŠEIMŲ, TEISĖS Į SOCIALINĘ PARAMĄ, UŽTIKRINIMO PADĖTIS LIETUVOJE

Socialinė parama yra viena iš sudėtinių socialinės apsaugos sistemos dalių, kuri finansuojama valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšomis, vadovaujantis solidarumo principu – kai visų valstybės gyventojų surinktų lėšų (mokesčiais) parama teikiama tiems asmenims, kuriems tos paramos labiausiai reikia. Tuo ji skiriasi nuo socialinio draudimo sistemos, finansuojamos įmokomis. Socialinės paramos tikslas yra padėti žmonėms, neturintiems finansinių resursų (arba jų turintiems nepakankamai)⁴⁹, bei užtikrinti asmens minimalų pragyvenimo standartą. Svarbu pažymėti, kad tokių socialinių garantijų šeimai mechanizmų Europos Sąjungos teisės aktai nereguliuoja, ši sritis priklauso išimtinai valstybių narių kompetencijai. Tačiau Europos Sąjungoje garantijos šeimai svarbios kitu aspektu – kaip viena iš priemonių, padedančių siekti Europos Sąjungai iškeltų tikslų. Socialinės garantijos šeimai Europos Sąjungos socialinės apsaugos priemonių kontekste pirmiausiai susijusios su asmenų užimtumo skatinimu bei socialinės apsaugos užtikrinimu⁵⁰. Tai išplėtoja ir Socialinė chartija (pataisyta), kurioje įtvirtintos teisės į socialinę apsaugą, teisė į socialinę paramą ir medicininę pagalbą, šeimos teisė į socialinę, teisingą, ekonominę apsaugą ir pan.

Valstybės pareiga – užtikrinti, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių tarnybų tokią pagalbą, kokios gali prireikti, kad būtų galima išvengti nepritekliaus, jį pašalinti ar palengvinti. Įgyvendinamos piniginės socialinės paramos priemonės skirtos šeimoms stiprinti, skatinant jų gebėjimus savarankiškai spręsti socialines problemas ir stiprinant bendruomeninius ryšius. Valstybės garantuojama piniginė socialinė parama yra teikiama, atsižvelgiant į šalies socialinę ir ekonominę raidą bei valstybės finansines galimybes⁵¹. Konstitucinis teismas⁵² išplėtoja ir išaiškino, kad asmens teisė į socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir

⁴⁹ BITINAS, A., BITINAS, B. Piniginės socialinės paramos pertvarka: esminiai pokyčiai ir tendencijos [interaktyvus]. Anotacija, Vilnius: Socialinių mokslų studija, 2014, 5 p.

⁵⁰ Konsoliduota Europos bendrijos steigimo sutartis. XI antraštinė dalis. Valstybės žinios, 2004, nr. 2-2.

⁵¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2014-2015 socialinis pranešimas [interaktyvus]. Vilnius, 2015. [žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>>.

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4. punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcija), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcija), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 38-1236.

proporcingumo principus. Asmeniui teikiama socialinė apsauga neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Konstitucija nedraudžia įstatymų leidėjui įstatymu nustatyti tokių socialinės paramos teikimo pagrindų ir sąlygų, socialinės paramos dydžių, kad būtų skatinamos kiekvieno asmens pastangos pagal išgales pirmiausia pačiam pasirūpinti savo ir savo šeimos gerove ir tuo pačiu prisidėti prie visos visuomenės gerovės.

Šiuo metu nėra vienos institucijos, kuri koordinuotų visą paramos šeimai politikos įgyvendinimą. Šeima rūpinasi keturios ministerijos: Švietimo ir mokslo ministerija, Finansų ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei Vidaus reikalų ministerija. Priemonės, kuriomis siekiama paramos šeimai politikos tikslų, numatytos Socialinės paramos koncepcijoje. Joje teigiama, kad socialinės paramos sistema remiasi atsakomybės pasidalijimu tarp visuomenės, bendruomenės ir šeimos (asmens). Joje išskiriami trys paramos teikimo būdai: socialinės paslaugos ir socialinė globa, pašalpos ir piniginės išmokos, šalpa daiktais⁵³. Dažniausiai teikiama parama piniginės formos. Piniginė socialinė parama – tai einamieji pavedimai namų ūkiams pinigais arba natūra, siekiant padėti asmenims atsidūrusiems kritinėse situacijose, pavyzdžiui ligos, nedarbo, motinystės, išėjimo į pensiją ir t.t., kurie neigiamai gali paveikti namų ūkių gerovę ar sumažinti jų pajamas. Socialinių išmokų tikslas – padėti žmogui išgyventi praradus pagrindinį pajamų šaltinį – darbą, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tokia piniginė išmoka neturi tapti darbo pakaitalu, patenkinančiu pagrindinius finansinius poreikius.

Lietuvoje pagrindinės socialinės paramos teikimo nuostatos yra pateiktos Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme. Šio įstatymo paskirtis – nustatyti piniginės socialinės paramos šaltinius, piniginę socialinę paramą gaunančių asmenų teises ir pareigas, taip pat piniginės socialinės paramos, teikiamos nepasiturintiems gyventojams, kai suaugę asmenys yra išnaudoję visas kitų pajamų gavimo galimybes, rūšis, jų dydžius ir teikimo sąlygas. Be šio įstatymo valstybė taip pat skiria išmokas nepasiturinčių šeimų vaikams įtvirtintas Išmokų vaikams įstatyme. Numatyta vienkartinė 11 bazinių socialinių dydžių išmoka gimusiam vaikui nepriklausomai nuo šeimos pajamų. Taip pat vaikui skiriama išmoka gali būti mokama kartu su socialine pašalpa, taip pat ir tais atvejais, kai tėvai neatitinka socialinės pašalpos gavimo sąlygų. Vaikui išmoka skiriama iki 2 m. – 0.75 bazinės socialinės paramos dydžio jei bendrai gyvenančių asmenų pajamos, vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės negu 1,5 valstybės remiamų pajamų dydžio. Nuo 2 – 7 m. – 0.4 bazinės socialinės paramos dydžio ir nuo 7 –

⁵³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gegužės 4 d. nutarimas dėl Socialinės paramos koncepcijos. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 36-653.

18 m. kai šeimoje auga trys ir daugiau vaikų, išmoka pratęsiama iki 24 m. jeigu vaikai mokosi pagal bendrojo ugdymo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuosekliųjų studijų programą ar nuolatinės studijų formos programą. Teikia paramą pirmam būstui įsigyti ar išsinuomoti Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 11 str. numatyta tvarka. Teisę į paramą būstui įsigyti turi šeimos, jeigu jų už kalendorinius metus deklaruotas turtas (įskaitant gautas pajamas) neviršija 123 Vyriausybės remiamų pajamų dydžių (toliau – VRP) ir turtas – 262 VRP dydžių – dviejų ar trijų asmenų šeimoje, keturių - penkių asmenų šeimoje grynosios metinės pajamos – 148 VRP dydžių ir turtas – 349 VRP dydžių, šešių ar daugiau asmenų šeimos grynosios metinės pajamos vienam asmeniui – 25 VRP dydžių ir turtas vienam asmeniui – 83 VRP dydžių. Teisę į paramą būstui išsinuomoti turi šeimos, jeigu jų Gyventojų turto deklaravimo įstatyme nustatyta tvarka už kalendorinius metus deklaruotas turtas (įskaitant gautas pajamas) neviršija dviejų ar trijų asmenų šeimos, gyvenančios Vilniaus miesto ar rajono, Kauno miesto ar rajono, Klaipėdos miesto ar rajono, Palangos miesto ar Neringos savivaldybėje, grynosios metinės pajamos – 76 VRP dydžių ir turtas – 168 VRP dydžių; dviejų ar trijų asmenų šeimos, gyvenančios kitoje savivaldybėje, grynosios metinės pajamos – 63 VRP dydžių ir turtas – 112 VRP dydžių, keturių ar daugiau asmenų šeimos, gyvenančios Vilniaus miesto ar rajono, Kauno miesto ar rajono, Klaipėdos miesto ar rajono, Palangos miesto ar Neringos savivaldybėje, grynosios metinės pajamos vienam asmeniui neturi viršyti 22 VRP dydžių ir turtas vienam asmeniui – 75 VRP dydžių; keturių ar daugiau asmenų šeimos, gyvenančios kitoje savivaldybėje, grynosios metinės pajamos vienam asmeniui neturi viršyti 19 VRP dydžių ir turtas vienam asmeniui – 56 VRP dydžių. Taip pat teikia socialinę paramą nepasiturinčių šeimų vaikams, kurie lanko mokymosi įstaigas, tai įtvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatyme⁵⁴. Mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą ir į paramą mokinio reikmenims įsigyti, jeigu vidutinės pajamos vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ar vienam gyvenančiam asmeniui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 valstybės remiamų dydžio. Savivaldybės taryba nustatytais atvejais ligos, nelaimingo atsitikimo, netekus maitintojo, kai bendrai gyvenantys asmenys augina tris ir daugiau vaikų ar vaikus augina neįgalūs bendrai gyvenantys asmenys ir kt., atsižvelgiant į bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens gyvenimo sąlygas, mokiniai turi teisę į nemokamą maitinimą, jeigu vidutinės pajamos vienam asmeniui per mėnesį yra mažesnės kaip 2 VRP dydžiai. To paties įstatymo 8 str. 1 d. numatyta, kad mokinio reikmenims įsigyti (įskaitant pirkimo pridėtinės vertės mokestį) skiriama 120 procentų bazinės socialinės išmokos dydžio suma vienam mokiniui per kalendorinius metus.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 73-2755, 5 str.

Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatyme⁵⁵ įtvirtinta tvarka teikia šalpos išmokas našlaičiais tapusiems vaikams, neįgaliems asmenims, kurie negali integruotis į darbo rinką ir būti pilnaverčiais dalyviais kartu su kitais asmenimis, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas⁵⁶ įtvirtinta vaikų teisės ir apsauga.

Svarbu pažymėti, kad socialinę paramą teikia tiek valstybinės, tiek ir nevalstybinės (nevyriausybines) organizacijos (toliau – NVO). Kadangi vien valstybės taikomų socialinės paramos priemonių neretai nepakanka patenkinti net ir minimalių nepasiturinčių šeimų poreikių. Pastarųjų teikiama parama reikalauja mažesnių išlaidų, kadangi NVO papildomai naudojami savanorišku neapmokamu darbu bei labdaros būdu surinktais pinigais ir tokiu būdu labai prisideda prie nepasiturinčių šeimų socialinės paramos. Nevalstybinė socialinė parama teikiama savanoriškai ir todėl yra pranašesnė už valstybinę tačiau jos vienos nepakanka. Nevalstybinė socialinė parama priklauso tiek nuo jos organizatorių iniciatyvos, tiek nuo veiklos sąlygų. Nevyriausybines organizacijos kartu su valstybės institucijomis teikia asmenims socialines paslaugas. Pagrindinė atsakomybė už socialinių paslaugų organizavimą tenka būtent savivaldybėms, o į socialinių paslaugų teikimą įtraukiami ir kiti socialinių paslaugų teikėjai – nevyriausybines organizacijos (toliau – NVO). Savivaldybė rūpinasi socialinės infrastruktūros plėtojimu bendruomenėje, savo biudžete numato lėšas socialinėms paslaugoms finansuoti, vertina asmenų poreikį socialinėms paslaugoms bei paskiria asmeniui atitinkamas paslaugas, kurios yra teikiamos ir nevyriausybinių organizacijų. M. Kiznio ir kitų autorių nuomone⁵⁷, tai yra labai naudinga, kadangi NVO teikiamų paslaugų kaina dažniausiai yra mažesnė, jų teikiamos paslaugos – įvairios, kokybiškos bei priimtinesnės paslaugos gavėjui nei atitinkamai pelno ar viešojo sektoriaus teikiamos paslaugos. Tokiu būdu užtikrinus galimybę NVO „užsidirbti“ dalyvaujant viešųjų paslaugų teikime, sumažėja poreikis jas tiesiog remti, be to, tai skatina NVO sektoriaus plėtrą ir partnerystę tarp NVO ir valstybinių savivaldos institucijų. Socialinės paramos srityje iš viso dirba 43 NVO⁵⁸. Daugumai žinomos – „Gelbėkit vaikus“, Labdaros ir paramos fondas „Maisto bankas“, „Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija“, „Lietuvos Caritas“, „Maltos ordino pagalbos tarnyba“ ir t.t. Pažymėtina, kad

⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 96-1873.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, nr. 33-807.

⁵⁷ KIZNIS, M., et al. *Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas teikiant viešąsias paslaugas* [interaktyvus]. Vilnius: Nacionalinės plėtros institutas, 2005. [žiūrėta 2016 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.3sektorius.lt/docs/analize_2005_2013-01-17_15_29_27.pdf>.

⁵⁸ Lietuvos socialinis žemėlapis. NVO dirbančios socialinės paramos srityse [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?1445456423>>.

nevyriausybinių organizacijų dėka vien 2014 m.⁵⁹ nepasiturinčių asmenų paramai, kurią sudaro paslaugos, piniginės lėšos ir materialinės vertybės juridiniai asmenys iš viso skyrė 791425 tūkst. eurų.

L. Žalimienė ir E. Rimšaitė⁶⁰ išskyrė keletą aspektų, kurie atskleidžia pagrindines priežastis, kodėl NVO pripažįstamos kaip labiau tinkamos socialinių paslaugų teikėjos daugeliui socialinių grupių:

- a) Socialinių paslaugų sritis yra problematiška ir sudėtinga, o NVO yra lanksčios ir geba laiku reaguoti į poreikius.
- b) Socialinių paslaugų teikimas vadovaujasi tomis pačiomis vertybėmis, kurios yra svarbios NVO sektoriui: lygybė, savipagalba, dalyvavimas ir pan. Jos yra daug svarbesnės ir universalesnės negu privataus sektoriaus varomoji jėga – pelno siekimas arba viešojo sektoriaus motyvas užsitikrinti politinės valdžios tęstinumą. Todėl NVO balsas visuomenėje geriau išgirstamas.
- c) Socialinių paslaugų teikimas, rūpinimasis nelaimių, negalių ištiktaisiais yra ta veiklos sritis, kuri noriai remiama, į ją mielai įsitraukia savanoriai.
- d) NVO kuriasi ir veikia skatinamos iniciatyvos „iš apačios“, iš arti mato socialines problemas, jų priežastis ir galimus sprendimo būdus.

Šios autorės taip pat teigia, kad NVO vykdo veiklą šiomis pagrindinėmis veiklos kryptis: valdo bei plėtoja infrastruktūrą, remia inovacijas, įgyvendina pilotinius projektus, skatina komunikaciją, teikia techninę paramą bei mokymus, tiria, stebi bei vertina vykdomą veiklą, atstovauja neturtingųjų interesams. Itin svarbus veiksnys, padedantis plėtoti NVO veiklą – savanorystė. Įstatymiškai Lietuvoje savanoriška veikla yra apibrėžta Lietuvos Respublikos Savanoriškos veiklos įstatyme⁶¹ – kaip savanorio neatlyginamai atliekama visuomenei naudinga veikla, kurios sąlygos nustatomos savanorio ir šios veiklos organizatoriaus susitarimu.

Taigi, nors valstybė teikia kompensacijų ir išmokų t.y. teikia pašalpą nepasiturinčioms šeimoms, išmokas vaikui, teikia nemokamą maitinimą ir kompensaciją mokyklinėms reikmėms įsigyti, kompensuoja išlaidas įsigyti būstui ar jį išsinuomoti, numato kompensacijas būsto šildymui, karšto iš šalto vandens apmokėjimui ir pan., tačiau neretai šios valstybės teikiamos paslaugos negali

⁵⁹ Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Lietuvos juridiniai asmenys paramos teikėjai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=b4301751-c0ac-4254-996d-1b90cc6b6955>.

⁶⁰ ŽALIMIENĖ, L.; RIMŠAITĖ, E. *Nevyriausybinių organizacijų metamorfozės – nuo labdaringos pagalbos vargšams XIII amžiuje iki socialinių paslaugų rinkos dalyvio šiuolaikinėje visuomenėje* [interaktyvus]. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2007. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/922/10_zalimiene_rimsaite.pdf>.

⁶¹ Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. Valstybės žinios, 2011, nr. 86-4142.

užtikrinti net minimalių šeimos poreikių. Šią situaciją iš dalies padeda sušvelninti nevyriausybinių organizacijų teikiama parama.

3.1 Finansinės paramos šeimoms kaita: teisėtų lūkesčių pažeidimas ir nepakankama apsauga nuo piktnaudžiavimo teise

2004 m. balandžio 4 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas buvo pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis piniginių socialinę paramą ir jos teikimo būdus. Didžioji problema šio įstatymo buvo ta, kad jame nebuvo numatytos asmenų įsidarbinimą skatinančios priemonės. Tokiu būdu susidarė galimybės paramą gauti ir tiems asmenims, kuriems ji nėra būtina. Asmenims nesiekiant įsidarbinti ir gyvenant iš pašalpų, buvo vienas iš pagrindinių veiksnių, turėjusių įtakos socialinės paramos augimui 2008 -2011 metais (žr. 1 lentelė). 2008 -2011 metais paramos gavėjų skaičius išaugo beveik 6 kartus, o išlaidos socialinei paramai beveik 8 kartus.

1 lentelė. Socialinės paramos gavėjų skaičius 2008 - 2013 m.

Metai	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.
Gavėjų skaičius	37 292	73 512	181 285	221 062	221 992	190 009
Išlaidos tūkst. litų	78 928,3	190 660,2	510 585,9	612 272,7	599 483,3	508 162,7

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos departamento duomenimis. Prieiga per internetą <www.osp.stat.gov.lt>.

Siekiu sugriežtinti socialinės paramos teikimą ir sumažinti piktnaudžiavimo socialine parama mastus, 2012 m. sausio 1 d. įsigaliojo nauja Lietuvos Respublikos piniginių socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo redakcija – skatinanti asmenis aktyviai ieškotis darbo, o ne naudotis ilgalaikę parama. Taip pat pasikeitė socialinės paramos finansavimas, administravimas, socialinės paramos dydžiai bei jos teikimo kriterijai. Naujoje įstatymo redakcijoje atsisakyta nuo reikalavimo pusę metų registruotis teritorinėje darbo biržoje, dabar iš kart skiriama socialinė pašalpa. Taip pat numatyta galimybė į kompensacijas (būsto šildymui, karšto ir šalto vandens kompensacijoms) nuomojamame bute (esminės sąlygos sudaryta rašytinė nuomos sutartis turi būti įregistruota viešame registre). Šis pakeitimas labiausiai naudingas ir reikšmingas jaunoms šeimoms, dar neturinčioms nuosavo būsto. Iki įstatymo pakeitimo kompensacijos galimybė buvo numatyta šeimoms, turinčioms nuosavą būstą. Keitėsi ir pašalpų dydžiai. Dabar pašalpos dydis bendrai gyvenantiems asmenims, turintiems teisę ją gauti, sudaro: pirmam bendrai gyvenančiam – 100 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų dydžio vienam iš bendrai gyvenančių asmenų ir

vidutinių bendrai gyvenančių asmenų pajamų vienam iš bendrai gyvenančių asmenų per mėnesį (102 eurai), antram – 80 procentų (81,60 eurų) – trečiam ir paskesniajam bendrai gyvenantiems asmenims – 70 procentų (71,40 eurų). Iki pakeitimų buvo numatyta, kad socialinės pašalpos dydis lygus 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų šeimai arba vienam asmeniui ir vidutinių šeimos arba vieno gyvenančio asmens pajamų per mėnesį. Šiuo pakeitimu situacija pagerėjo, teikiamų socialinių pašalpų dydžio prasme, vieniems gyvenantiems socialinės pašalpos gavėjams, tačiau daugiavaikių šeimų padėtis finansine prasme šiuo įstatymu gerokai pablogėjo.

Esminis pakeitimas siekiu įtraukti bedarbius, socialinės pašalpos gavėjus, į darbo rinką. Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme numatytas socialinės pašalpos mažinimo mechanizmas proporcingai gautam socialinės pašalpos laikui. Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatyme numatyta, kad socialinė pašalpa mažinama asmenims (asmeniui), kurie socialinę pašalpą gauna nuo 12 iki 24 mėnesių – mažinama 20 procentų, nuo 24 iki 36 mėnesių – 30 procentų, nuo 36 iki 48 mėnesių – 40 procentų, nuo 48 iki 60 mėnesių – 50 procentų, na, o gaunant socialinę pašalpą 60 mėnesių – 24 mėnesius socialinė pašalpa neskiriama. Socialinės pašalpos mokėjimo laikotarpiai skaičiuojami sudedant laikotarpius, kuriais buvo mokama socialinė pašalpa. Jeigu asmenys dirbo (taip pat savarankiškai dirbo) 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, numatyti socialinės pašalpos mokėjimo laikotarpiai pradedami skaičiuoti iš naujo. Pažymėtina, kad iki įstatymo pakeitimo socialinė pašalpa buvo mokama neribotą laiką ir socialinės pašalpos dydžio mažinimo atvejų nebuvo numatyta. Taip pat naujoje įstatymo redakcijoje numatytas ir kitas įsidarbinimą skatinantis mechanizmas. Įsidarbinusiam pašalpos gavėjui papildomai skiriama socialinė pašalpa, kurios dydis lygus 50 procentų socialinės pašalpos, mokėtos per praėjusius 12 mėnesių iki įsidarbinimo, vidutinio dydžio, už kiekvieną su darbo ar tarnybos santykiais susijusį mėnesį, bet ne ilgiau kaip 6 mėnesius⁶².

Svarbus aspektas, kurį taiko savivaldybės skirdamos socialinę pašalpą – bendrai gyvenančių asmenų gyvenimo sąlygų patikrinimas. Patikrinimo metu surašomas buities ir gyvenimo sąlygų patikrinimo aktas. Tik tada gali būti skiriama socialinė pašalpa. Tokiu būdu darbuotojai tinkamai gali įvertinti ar socialinė pašalpa yra būtina. Atkreiptinas dėmesys, kad socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 23 str. numato savivaldybėms teisę administraciniais aktais numatyti ir kitus socialinės paramos skyrimo atvejus bei būdus, pavyzdžiui, vienkartinės pašalpos skyrimas, paramos mokėjimo forma ne vien tik pinigais, tačiau ir paramos gavėjų skolų apmokėjimu ir pan.

⁶² Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003, nr. 73-3352 lyginama su nebeaktualia šio įstatymo redakcija galiojusia iki 2011-12-31.

Nors valstybė sugriežtino socialinės pašalpos skyrimą, siekiant įtraukti socialinės pašalpos gavėjus į darbo rinką, mažinti socialinę atskirtį, bei užkirsti kelią piktnaudžiavimo atvejus, tačiau neretai vieniems asmenims yra taikomos griežtesnės sąlygos socialinei pašalpai gauti lyginant su kitais pašalpos gavėjais. Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 8 str. įtvirtintos sąlygos teisei į piniginę socialinę paramą nustatyti. Nesusituokusiam asmeniui, auginančiam vaiką ar vaikus, siekiant įgyti teisę į socialinę pašalpą, numatyta pareiga, institucijai organizuojančiai socialinės pašalpos teikimą, pateikti patvirtintą teismo sutartį dėl vaiko ar vaikų pripažintos tėvystės, materialinio išlaikymo arba teismo sprendimą, kurio tėvystė ir materialinis išlaikymas priteistas teismo. Akivaizdu, kad tokia pareiga tenka motinai vienai auginančiai vaikui. Priešingai tėvui, kuris vaikų neaugina – tokia pareiga, siekiu gauti socialinę pašalpą, nenumatyta. Maža to, perdavus išieškojimo vykdymą antstoliui dėl vaikų išlaikymo, iš nedirbančio vyro, kuris yra pašalpos gavėjas, to padaryti būtų neįmanoma, kadangi Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas imperatyviai reglamentuoja, kad išieškojimas iš socialinės pašalpos negalimas⁶³. Vadovaujantis teisiniu reglamentavimu, galime daryti išvadą, kad valstybė teikia pagalbą asmeniui, kuris neatlieka savo Konstitucinės pareigos – išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės, o motinai, kuri rūpinasi savo vaikais, priešingai – apsunkinamas socialinės paramos gavimas.

Konstitucinio Teismo doktrinoje⁶⁴ nuosekliai akcentuojama, teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas yra neatsiejami teisinės valstybės principo elementai. Šių principų paskirtis – laiduoti asmens pasitikėjimą savo valstybe ir teise. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise. Šie teisiniai principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Jie siejasi su visų valstybės institucijų pareiga vykdyti prisiimtus įsipareigojimus asmeniui. Įstatymais nustatčius asmenims tam tikrą teisę, tos teisės suteikimo pagrindus, sąlygas ir tvarką, valstybei kyla pareiga santykiuose laikytis teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų. Šie principai taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos. Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Valstybė įvairiomis priemonėmis skatina gimstamumą, suteikia papildomas garantijas dirbantiems tėvams, tačiau socialinės paramos atžvilgiu daugiavaikės šeimos yra tinkamai socialiai

⁶³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002. Nr. 36-1340, 739 str. 6 p.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 straipsnio 1 dalies (2006 m. gruodžio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 147-7522.

neapsaugotos. Kaip jau buvo anksčiau minėta, pasikeitė socialinės paramos dydžiai. Šis pakeitimas labiausiai palietė daugiavaikes šeimas. Tėvai arba jeigu šeimoje yra tik vienas iš jų, kurie pasižymi pavyzdingumu, t.y. neįtraukti į socialinės rizikos apskaitą, nevartojantys alkoholio, stengiasi išlaikyti savo daugiavaikę šeimą, tačiau iš darbinės veiklos gaunamos pajamos yra per mažos, pagrįstai tikisi valstybės socialinės apsaugos, užtikrinant finansinę paramą, tačiau valstybė pati skatinanti gimstamumą, socialinės pašalpos mažinimu tokioms šeimoms, neįgyvendina savo Konstitucinės pareigos. Konstitucinis teismas nurodė, kad asmeniui teikiama socialinė apsauga neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Tačiau, kai šeima išnaudoja visas galimybes, dirba, tačiau gaunamų pajamų nepakanka bent jau minimalių poreikių patenkinimui valstybė turi tokioms daugiavaikėms šeimoms padėti, o ne atvirksčiai. Manytina, kad skiriant socialinę pašalpą individualiai reikėtų įvertinti šeimos pastangas, kurios dirba ir stengiasi finansiškai aprūpinti savo šeimą, pašalpos dydis neturėtų būti sumažintas.

Netikslinės socialinės pašalpos gavėjus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes. Pirmoji – turintys nelegalų darbą. Tokie asmenys dukart apgauna valstybę – visų pirma dirba nelegaliai ir nemoka valstybei mokesčių bei greta to kreipiasi dėl socialinės pašalpos, įtikinėdami apie savo sunkią finansinę padėtį. Vien 2014 m. nelegalaus darbo kontrolę bei prevenciją vykdančios institucijos nustatė 3305 neteisėtai dirbusius asmenis⁶⁵. Antroji – tai asmenys, kurie daug metų niekur nedirba ir dirbti net nenori. Jų pagrindinis pajamų šaltinis – socialinė pašalpa (taip pat kompensacijos būstui išlaikyti ir panašiai. Tai dažna ne tik darbingo amžiaus, bet dauguma ir jauni žmonės. Kai kurie neturi jokių darbinių įgūdžių, tad juos integruoti į darbo rinką labai sudėtinga, bent jau dėl to, kad jie nenori dirbti. 2014 m. I k. užregistruoti 127 000 bedarbių (darbingų asmenų, amžiaus grupė 25 m. – 54 m.) II k. – 113 800, III k. – 90 100, IV k. – 96 500. 2015 metai (kalbama apie tą pačią darbingą amžiaus grupę) I k. – 98 900, II k. – 93 000, III – 83 800, IV k. – 88 600⁶⁶. Be to, dalis asmenų įpratę, kad gyventi galima iš socialinės paramos nuolat, nes tokią praktiką matė savo šeimoje, tai lyg „paveldėjimas“. Prie to prisideda ir kai kuriais atvejais nedidelis socialinės pašalpos dydžio skirtumas nuo minimalaus atlyginimo. Atlikus skaičiavimus, du suaugusieji, auginantys tris mažamečius vaikus ir niekur nedirbdami, iš pašalpų gauna apie 400 eurų, taip pat įgyja teisę į būsto šildymo, karšto ir šalto vandens kompensacijas, socialinę paramą vaikų

⁶⁵ Valstybinė darbo inspekcija prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Informacija apie Valstybinės darbo inspekcijos vykdomą nelegalaus darbo reiškinių kontrolės koordinavimą bei priemones vykdančią nelegalaus darbo prevenciją per 2014 m.* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vdi.lt/Tekstai/Tekstai1.aspx?Tekstai_ID=70>.

⁶⁶ Lietuvos statistikos departamentas. *Oficialiosios statistikos portalas. Bedarbiai pagal amžiaus grupes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles20>>.

mokyklinėms reikmėms, nemokamą maitinimą mokyklose ir t.t., o analogiškai sugretinus su tokios pačios sudėties šeima, kurioje tėvai dirba ir jų atlyginimas yra Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžio – apie 600 eurų atskaičius mokesčius. Papildomai nuo šios sumos atskaičiavus kelionės į darbą ir namo kuro išlaidas galutinis rezultatas – nežymus pajamų skirtumas tarp socialinės pašalpos gavėjų ir dirbančių asmenų mėnesinių šeimos pajamų. Todėl siekiant išvengti piktnaudžiavimo atvejų reikėtų vertinti šeimos pastangas savo šeima pasirūpinti pačiam. Tačiau užimtumo skatinimas, socialinės pašalpos mokėjimo mažinimas ilgalaikiams bedarbiams, manytina, palaiptinui turėtų sumažinti paramos gavėjų piktnaudžiavimą socialine parama.

Taigi apžvelgiant viską kas išdėstyta, Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo pakeitimas socialinės pašalpos teikimo sugriežtinimu, socialinės pašalpos mažinimo mechanizmo įvedimu ilgalaikiams bedarbiams mažina socialinės pašalpos gavėjų skaičių, taip pat kaip ir bedarbių skaičių, tačiau šiuo pakeitimu valstybė tinkamai neapsaugo daugiavaikių šeimų. Jeigu valstybė skatina gimstamumą tai turėtų įgyvendinti ir teisinio reguliavimo tikrumą ir užtikrinti daugiavaikėms šeimoms stabilią socialinę paramą.

3.2. Socialinės paramos organizavimo socialinės rizikos šeimoms probleminiai aspektai

Kaip apibrėžia Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas⁶⁷ socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba).

Terminu socialinės rizikos šeima nusakoma susidurianti su keliomis problemomis arba netgi daugeliu iššūkių šeima, patirianti realią riziką, kad situacija taps itin sudėtinga, kelianti grėsmę darniai vaikų raidai ir deramam saugumui, jei niekas jai nepadės. Joje kyla didelė grėsmė vaikams: jiems gali būti daroma žala arba jie gali būti neapsaugojami nuo nelaimės. Tokiose situacijose labai svarbus ir reikšmingas yra socialinių darbuotojų darbas ir jų teikiamos socialinės paslaugos. Socialinių paslaugų įstatymo 3 str. 2 d. įtvirtinta, kad socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas

⁶⁷ Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 17-589.

asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. Socialinės paslaugos teikiamos siekiant užkirsti kelią asmens, šeimos, bendruomenės socialinėms problemoms kilti, taip pat visuomenės saugumui užtikrinti. Šeima turi susitaikyti su tuo, kad ji kontroliuojama ir turi priimti teikiamą pagalbą. Jei rizika ne mažėja, o didėja, vaikams gali būti taikoma globa.

Statistikos departamento duomenimis didžiausias socialinės rizikos šeimų skaičius užfiksuotas 2005 m. net 16361 šeima. Remiantis statistiniais duomenimis (žr. 2 lentelė), matyti, kad socialinės rizikos šeimų skaičius palaiptai kasmet mažėja ir paskutiniiais duomenimis 2014 m. užfiksuota 9930⁶⁸ socialinės rizikos šeimų. Taip pat sumažėjo ir rizikos šeimose augančių vaikų skaičius nuo 2005 m. užfiksuotų 36535 vaikų iki 2014 m. – 20664 vaikų. Per paskutinius penkerius metus socialinės rizikos šeimų sumažėjo 5 procentais, o vaikų jose 16 procentų. Pastebėtina tendencija, kad socialinės rizikos šeimų skaičius yra didesnis kaime, priešingai nei mieste.

2 lentelė. Socialinės rizikos šeimų skaičius 2005 – 2014 metais.

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mieste	6 990	5 161	3 972	4 110	4 291	4 306	4 252	4 207	4 247	4 346
Kaime	9 371	8 335	7 984	7 240	6 830	6 601	6 356	6 182	5 988	5 584
Iš viso šeimų	16 361	13 496	11 958	11 350	11 121	10 904	10 608	10 389	10 235	9 930
Vaikų skaičius šeimose	36535	31351	27881	25483	24222	23335	22073	21303	20664	19668

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Lietuvos statistikos departamento duomenimis. Prieiga per internetą <www.osp.stat.gov.lt>.

Viena iš pagrindinių socialinės rizikos veiksnių įvardijamas tėvų girtavimas bei psichotropinių medžiagų vartojimas⁶⁹. Labiausiai prie socialinės rizikos šeimų mažėjimo tikėtina prisidėjo gyventojų (bei gimstamumo) skaičiaus mažėjimas, taip pat įtakos turėjo ir socialinės rizikos šeimų vaikų pilnametystė, ko pasekoje, šeima yra išbraukiama iš socialinės rizikos šeimų apskaitos. Tačiau taip pat manytina, kad ir valstybinių institucijų parama ir socialinė pagalba įnešė savo indėlį mažinant socialinės rizikos šeimų skaičių. Darbo su socialinės rizikos šeimomis aprašas, socialinių darbuotojų etatai seniūnijose darbu su socialinės rizikos šeimomis, apsaugos nuo smurto

⁶⁸ Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų statistika* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą <<http://vaikoteises.lt/media/file/Statisitika/socrizika2015.pdf>>.

⁶⁹ Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Socialinės rizikos šeimos iš vaikų skaičius jose*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą <http://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai/-/asset_publisher/ypH7pIpXWVRs/content/socialine-apsau-1?redirect=http%3A%2F%2Fosp.stat.gov.lt%2Flietuvos-vaikai%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_ypH7pIpXWVRs%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D3%26p_p_col_count%3D4>.

artimoje aplinkoje įstatymas bei su juo susiję specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas – visi šie teisės aktai rodo teigiamus darbo su socialinės rizikos šeimomis pokyčius. Vis dėlto, šie pokyčiai ne visada lemia didesnę pagalbos efektyvumą.

Visais laikais, visose visuomenėse buvo ir tebėra socialinių grupių, kurioms bendros socialinės apsaugos priemonės nedaro reikiamo poveikio. Tokioms socialinėms grupėms pagelbėti ir jas integruoti į visuomenę gali tik individualus socialinis darbas ir socialinių paslaugų sistema. Tačiau ir socialinio darbuotojo pagalba ne visada gali būti efektyvi. Tai lemia kelios priežastis:

1. Socialinės rizikos asmenų nenoras keistis ir atsisakymas siūlomos pagalbos⁷⁰. Tokie asmenys dažniausiai neprisima atsakomybės ir dėl visų savo problemų kaltina kitus (mokyklą, kaimynus, vaikus, sutuoktinį ar sugyventinį). Kita kategorija žmonių, kuriems pagalba suteikimas asocijuojasi su žlugimu ir silpnumo išraiška. Pagalbą teikti yra kur kas lengviau nei ją priimti. Kai teiki pagalbą esi stiprus, savimi pasitikintis, o ją gaunantis priešingai – jaučiasi silpnas ir pažeidžiamas. Tai asmenų psichologinės savybės su kuriomis socialiniams darbuotojams dažnai tenka susidurti savo darbe. Socialinių paslaugų įstatymo 7 str. apibrėžta socialinio darbuotojo veikla yra siejama su socialinių paslaugų teikimu. To paties įstatymo 19 str. įtvirtinta, kad bendrosios socialinės paslaugos teikiamos šeimai, kurio gebėjimai savarankiškai rūpintis asmeniniu šeimos gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime gali būti ugdomi ar kompensuojami atskiromis, be nuolatinės specialistų pagalbos teikiamomis paslaugomis. Bendrosioms socialinėms paslaugoms priskiriamos informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, sociokultūrinės paslaugos, transporto organizavimo, maitinimo organizavimo, aprūpinimo būtiniaisiais drabužiais ir avalyne bei kitos paslaugos. Įstatyme nenumatyta, kad socialinis darbuotojas teikia psichologines ar kitokias paslaugas išskyrus minėtas socialines paslaugas. Iš to kyla būtinybė į minėtų šeimų gyvenimą įsikišti ir kitiems specialistams. Siekiant visapusiškai padėti socialinės rizikos šeimoms, vien socialinio darbuotojo teikiamos pagalbos nepakanka. Su tokiomis šeimomis aktyviai turėtų bendrauti ir kitos srities specialistai (psichologai, specialistai dirbantys su asmenimis priklausomais nuo alkoholio, narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų), kurie galėtų visapusiškai įsigilinti į šeimų problemas ir joms padėti, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos ir priežasčių dėl kurių šeimą įtraukta į socialinės rizikos šeimų apskaitą.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. Metodinė informacija socialiniams darbuotojams* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.socmin.lt/lt/socialine-integracija/socialines-paslaugos-ir-dca9/metodines-rekomendacijos.html>>.

2. Didelis socialinės rizikos šeimų skaičius tenkantis vienam socialiniam darbuotojui. Šiuo metu Lietuvoje tiesiogiai su rizikos šeimomis savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriuose dirba 356 darbuotojai, 766 pareigybės skirtos socialiniams darbuotojams darbui su rizikos šeimomis. Vienas socialinis darbuotojas vidutiniškai dirba su 14 – 17 šeimų⁷¹. Vadovaujantis darbo su socialinės rizikos šeimomis tvarkos aprašu⁷² socialinis darbuotojas, per 5 darbo dienas nuo iš Vaiko teisių apsaugos skyriaus gautos raštiškos informacijos apie šeimos įtraukimą į Apskaitą aplanko socialinės rizikos šeimą, surašo pirminio šeimos aplankymo aktą, bei įvertina šeimos socialinių paslaugų poreikį. Užveda socialinės rizikos šeimos bylą, kurioje kaupiami dokumentai, informacija apie šeimą: šeimos socialinių paslaugų poreikio vertinimo formos, šeimos pirminio aplankymo aktas, šeimos duomenys socialinei paramai gauti, duomenys apie asmens ir jo šeimos narių veiklos pobūdį ir socialinę padėtį, vieno iš suaugusių šeimos narių prašymas – paraiška socialinėms paslaugoms gauti, individualaus darbo su socialinės rizikos šeima planas, pakartotinio šeimos aplankymo aktai, ataskaitos, kiti dokumentai. Renka papildomą informaciją apie šeimą remdamasis vidiniais (seniūnijos, socialinės paramos skyriaus kt.) ir išoriniais (ugdymo, sveikatos priežiūros įstaigų, policijos pareigūnų, giminaičių ir kt.) šaltiniais. Pagal poreikį, bet ne rečiau kaip kartą per mėnesį, lankosi šeimose, planuoja ir teikia bendrąsias (informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, švietimo ir kt.) ir socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir stiprinimo paslaugas, bei kitas paslaugas, atsižvelgiant į individualius šeimos poreikius. Du kartus per metus rengia ataskaitą apie pokyčius socialinės rizikos šeimoje bei individualaus darbo plano vykdymo rezultatus ir pateikia Vaiko teisių apsaugos skyriui. Iš aprašo matyti, kad vienam socialiniam darbuotojui su viena socialinės rizikos šeima yra numatyta įgyvendinti daug užduočių, o kai tokių šeimų yra septyniolika, akivaizdu, kad efektyvus darbas įsigilinant į kiekvienos šeimos problemas, tinkamai įvertinti šeimų poreikį ir numatyti priemones bei būdus pagelbėti šeimoms yra neįmanomas. Tai viena iš priežasčių kodėl socialinės rizikos šeimų skaičius vis dar aukštas. Sumažinus vienam darbuotojui tenkančių socialinės rizikos šeimų skaičių pagalba tokioms šeimoms būtų kur kas geresnė ir efektyvesnė.

Siekiant gerinti pagalbą rizikos šeimoms savivaldybės siūlo parengti ir vadovautis vieninga metodika, nustatyti socialinių darbuotojų atsakomybės ribas ir užtikrinti jų saugumą. Kaip svarbiausius dalykus situacijai gerinti savivaldybės įvardino būtinybę patvirtinti vieningą darbo su

⁷¹ Lietuvos Savivaldybių asociacija. *Būdai kaip pagalba šeimoms padaryti veiksmingesnę* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą < <http://www.lsa.lt/> >

⁷² Klaipėdos rajono savivaldybės tarybos 2013 m. spalio 1 d. sprendimas dėl Klaipėdos rajono savivaldybės darbo su socialinės rizikos šeimomis tvarkos aprašo patvirtinimo, Nr. T11-566.

rizikos šeimomis teisės aktą (metodiką ar tvarkos aprašą) bei mažinti vienam socialiniam darbuotojui tenkančių rizikos šeimų skaičių iki 8 – 10 šeimų. Taip pat – reglamentuoti rizikos šeimų skirstymą pagal poreikių lygius, suvienodinti dokumentaciją. Savivaldybės siūlo, kad tam tikrais atvejais (pavyzdžiui, nuolat vartojant alkoholį ar narkotikus) būtų taikoma prievolė gydytis, už vaikų nepriežiūrą įteisintas privalomas pozityvios tėvystės, socialinių įgūdžių ar savitarpio pagalbos grupių lankymas bei, remiantis socialinio darbuotojo ar kitų specialistų rekomendacijomis, psichikos sveikatos patikrinimas. Taip pat svarbu parengti teisės aktą, numatantį vaikų paėmimo iš šeimos sąlygas ir aplinkybes, apibrėžiant, kad nevykdant įpareigojimų ar vengiant bendrauti su socialiniu darbuotoju, vaikas nedelsiant būtų paaimamas iš šeimos. Savivaldybių socialiniai darbuotojai galėtų geriau pagelbėti rizikos šeimoms ir tuo atveju, jei būtų sumažintas konfidencialumo principo apribojimas teikiant tam tikrą informaciją apie rizikos asmenis.

Kaip jau buvo minėta didelė dalis socialinės rizikos šeimų įrašymo į apskaitą priežastis – tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu. Sveikatos apsaugos ministerija pateikė seimui svarstyti Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymo pataisas⁷³ dėl asmenų priverstinio gydymo nuo alkoholizmo. Priverstinio gydymo tvarka, nustatyta Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos įstatyme⁷⁴, taikoma tik asmenims, kurie priklausomi nuo narkotinių medžiagų. Projekte siūloma papildomai įtraukti ir asmenis, kurie priklausomi nuo alkoholio. Pasak buvusios Sveikatos apsaugos ministrės R. Šalaševičiūtės⁷⁵ tragiški ir šiurpūs nusikaltimai Lietuvoje, alkoholio suvartojimo statistika verčia imtis rimtų priemonių alkoholizmui pažaboti. Negalima abejingai stebėti, kai nuo besaikio girtuokliavimo paklaikusių asmenų aukomis tampa pagyvenę žmonės, vaikai, kai terorizuojami šeimos nariai, kai alkoholikų vaikai nuo mažens mato tik tokį šeimos modelį. Šiuo projektu siekiama esant atitinkamomis sąlygomis priverstinai hospitalizuoti ne tik narkologinius ligonius, bet ir asmenis, kuriems įtariamas alkoholizmas ar narkomanija, taip pat priverstinai hospitalizuoti nėščiąją, jei dėl jos piktnaudžiavimo psichiką veikiančiomis medžiagomis kyla reali vaisiaus apsigimimo grėsmė. Pagal projektą priverstinis gydymas turėtų būti taikomas pirmiausia tiems, kurie ne mažiau nei mėnesį nuolat vartoja alkoholį, kurie daro žalą smurtaudami psichiškai ar fiziškai prieš artimuosius ir šeimos narius, jeigu neužtikrina jų saugumo, taip pat daro finansinius nuostolius. Dėl narkologinio gydymo taikymo poreikio į gydytoją psichiatrą galėtų kreiptis ne tik gydytojas, įtariantis pacientui narkologinį susirgimą bet ir paciento atstovas, artimieji, policija,

⁷³ Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymo Nr. VIII-156 7 ir 15 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas [interaktyvus]. Registracijos Nr. 16-72(2). [žiūrėta 2016 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt>.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1995, nr. 53-1290, 27 str.

⁷⁵ ŠALAŠEVIČIŪTĖ, R. *Parengtas projektas dėl priverstinio gydymo nuo alkoholizmo*. Straipsnis: Lietuvos žinios [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Sveikata/parengtas-projektas-del-priverstinio-gydymo-nuo-alkoholizmo/215650>>.

socialinis darbuotojas ir kiti įstatyme numatyti subjektai. Toks įstatymo projektas visuomenėje sukėlė diskusijų bangą. Pasak žmogaus teisių ekspertės psichologės Dovilės Šakalienės⁷⁶ pagrindinis tikslas turėtų būti žmonėms suteikti galimybę gydytis. Ekspertė atkreipia dėmesį, kad 1,5 – 2 mėnesių laikotarpis, kurį nuo priklausomybės pasveikti norintys asmenys turi laukti, kad paslauga būtų suteikta nemokamai, yra per ilgas. Ir tai rodo, kad paslauga teikiama netinkamai. Taip pat labai svarbus aspektas – vaistų prieinamumas ir jų kompensavimas. Žmonėms turėtų būti suteikta galimybė dėl šios problemos konsultuotis kanoniškai, nebijant, kad jie gali būti pažeminti, kad tai gali pakenkti jų reputacijai ar jie dėl to neteks darbo. Pagal Žmogaus teisių konvenciją, priverstinai žmogus gali būti gydomas tada, kai liga kelia tiesioginį pavojų kitų žmonių gyvybei ar sveikatai. Kalbant apie priklausomybę nuo alkoholio, ir šiuo metu įstatymai leidžia priverstinai hospitalizuoti žmogų tuo metu, kai jį ištikusi abstinencinė psichozė arba vadinama karštinė, kai žmogus ilgą laiką vartoja alkoholį ir dėl to sutrinka jo psichika, tačiau po detoksikacijos žmogus turi būti paleistas. Ji nurodo, kad priklausomybės ligų gydyme esminis faktorius yra sąmoningas žmogaus apsisprendimas ir noras gydytis. „Negali priversti žmogaus nenorėti gerti“. Autorės nuomone, reikėtų pritarti psichologės D. Šakalienės nuomonei. Valstybė prieš priimant įstatymo pataisas turėtų suteikti visapusišką pagalbą nuo alkoholio priklausantiems asmenims, kaip ir buvo minėta, sutrumpinti nemokamo gydymo nuo alkoholizmo laukimo terminus, kompensuoti vaistų įsigijimą, bei suteikti tokiam asmeniui stimulo pačiam norėti pasveikti, o ne iš kart imti ir riboti asmenų teisę į laisvę.

Šeima išbraukiama iš apskaitos, išanalizavus ir įvertinus gautus raštiškus pranešimus apie teigiamus pokyčius šeimoje, taip pat pagal papildomai surinktą informaciją ar apsilankymo metu užfiksuotus faktus. Tačiau, kai socialinio darbuotojo pastangos tampa neefektyvios ir šeima nedaro teigiamų pasikeitimų, vaikas gali būti paimamas iš šeimos. Tokiais atvejais kiti, dažniausiai vaikų namų darbuotojai ar globėjai, perima vaikų globą laikinai arba iki vaikų pilnametystės. Bet kokios globos intencija yra laikina globa. Europos Žmogaus Teisių Teismas⁷⁷ (toliau EŽTT) yra pažymėjęs, kad šeimos išskyrimas yra labai rimto pobūdžio apribojimas. Toks žingsnis turi būti pagrįstas pakankamai protingais ir svarbiais vertinimais atsižvelgiant į vaiko interesus. EŽTT jurisprudencijoje⁷⁸, taip pat pabrėžiama, kad turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra tarp vaiko intereso likti viešojoje globoje ir tėvų intereso vėl būti kartu su vaiku. Sprendžiant šią užduotį ypatinga svarba teikiama geriausiems vaiko interesams, kurie, priklausomai nuo jų prigimties

⁷⁶ ŠAKALIENĖ, D. *Žmogaus teisių ekspertės sukritikavo priverstinį alkoholio gydymą*. Straipsnis [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/124514>.

⁷⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 24 d. sprendimas *Olsson prieš Švedijos valstybę*, Nr. 13441/87.

⁷⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas *Johansen prieš Norvegijos valstybę*, Nr. 17383/90.

rimtumo, gali būti viršesni už tėvų interesus. Tėvams negali būti suteikta teisė į priemonių, kurios padarytų žalą vaiko sveikatai ir vystymuisi, taikymą pagal Konvencijos 8 str. Tačiau pabrėžtina, kad šeimos ryšiai turi būti gyvi, puoselėjami ir palaikomi visų pirma aktyviais tėvų veiksmais. Sprendžiant klausimą dėl tėvų valdžios apribojimo sąlygų, būdo ir padarinių, nustatytų CK 3.180 str.⁷⁹ (tėvų valdžios apribojimo sąlygos, būdai ir pasekmės), esminis dalykas yra nustatyti tėvų veiksmus, kuriais neįgyvendinama arba įgyvendinama priešingai vaiko interesams tėvų valdžia, ir įvertinti jų pobūdį⁸⁰. CK 3.180 str. 1 d. išvardytos sąlygos, kai ribojama tėvų valdžia. Jų sąrašas yra baigtinis ir jos yra tada, kai tėvas ar motina: 1) vengia atlikti savo pareigas vaikams; 2) piktnaudžiauja tėvų valdžia; 3) žiauriai elgiasi su vaiku; 4) daro žalingą įtaką vaikams savo amoralium elgesiu; 5) nesirūpina vaikais. Nustačius bent vieną iš nurodytame CK straipsnyje išvardytų tėvų valdžios apribojimo pagrindų, turi būti taikomas laikinas ar neterminuotas tėvų valdžios apribojimas. Pažymėtina, kad tėvystė (motinystė) visų pirma yra pareigos vaikui, o ne teisės į vaiką. Ir tėvam neatliekant savo pareigų teisės į vaiką turi būti apribotos. Žvelgiant iš kitos pusės – esant tokiai pačiai padėčiai t.y. tėvams elgiantis netinkamai, ilgus metus, ir atsakingų institucijų pasyvus stebėjimas yra itin ydingas, nes toleruoja žalingas vaikų raidos sąlygas ir formuoja atitinkamas jų pačių nuostatas, kad toks gyvenimo būdas ir tokios gyvenimo sąlygos yra priimtinos⁸¹. Todėl darbuotojai turi atidžiai stebėti ir intensyviai dirbti su tokiomis šeimomis, o darbui esant neefektyviam, bei matant tėvų pasyvumą ir nenorą keistis turėtų būti nedelsiant atskiriami vaikai nuo tėvų, kol vaikams nepadaryta didesnė žala. Civilinio kodekso 180 str. 3 d. numato, kad teismo sprendimu tėvų valdžia įvertinus visas aplinkybes gali būti apribota laikinai – kol išnyksta aplinkybės dėl kurių apribojimas buvo taikomas arba neterminuotai – be atskiro tėvų sutikimo vaikas gali būti įvaikintas. Atkreiptinas dėmesys, kad apribojus tėvų valdžią tiek laikinai tiek neterminuotai tėvams sustabdomos asmeninės ir turtinės teisės, pagrįstos giminyste ir nustatytos įstatymų. Išlieka teisė matytis su vaiku, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja vaiko interesams. Remiantis statistikos departamento duomenimis⁸² vaikų skaičius globos namuose 2011 m. buvo 4870, 2012 m. – 4611, 2013 m. – 4368, 2014 m. – 4086 vaikai. Tokie skaičiai rodo būtinybę intensyviai dirbti su socialinės rizikos šeimomis. Puoselėti tinkamą gyvenimo būdą, šeimos ir žmogiškumo vertybes.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262. 3.180 str.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius v. A. B.*, Nr. 3K-3-548-915/2015

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Jonavos rajono savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius v. S. K. ir V. K.*, Nr. 3K-3-92/2014

⁸² Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Vaikų skaičius globos įstaigose metų pabaigoje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: < <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=7a245869-e2f7-432d-a5ab-320b114a8930>>.

Siekiant visapusiškai išsiaiškinti darbo su socialinės rizikos šeimomis ypatumus bei didžiausias problemas buvo atlikta socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis Klaipėdos mieste, anketinė apklausa (žr. 1 priede). Apklausoje dalyvavo BĮ Šeimos ir vaiko gerovės centro ilgametės socialinės darbuotojos (darbo stažas nuo 4 iki 9 metų). Darbuotojoms buvo pateikti vienodi, autorės nuomone, reikšmingiausi klausimai. Pagrindinės paslaugos, kurias teikia šios institucijos darbuotojos socialinės rizikos šeimoms, bent jau taip įvardino apklausoje dalyvavusios darbuotojos, tai konsultavimas, informavimas ir tarpininkavimas. Kuris pasireiškia nuo socialinių įgūdžių formavimo iki paramos (daiktais, maisto produktais, rūbais ir pan.) teikimo. Viena iš svarbiausių ir reikšmingiausių socialinių darbuotojų funkcijų tai nuolatinis tarpininkavimas tarp socialinės rizikos šeimų ir kitų institucijų, kuris pasireiškia rėmėjų paieška, pagalba ieškant būsto, pagalba teisiniais klausimais, pagalba dėl asmenų užimtumo. Pažymėtina, kad viena socialinė darbuotoja dirba su 17-18 socialinės rizikos šeimų, iš kurių trečdalis, turi problemų su priklausomybe nuo alkoholio. Dažniausios problemos, su kuriomis darbuotojos susiduria tai šeimų pasyvumas, priklausomybė nuo alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų, smurtas, bendravimo stoka, polinkis į nusikalstamumą, vaikų mokyklos nelankymas, skolos, vaikų nepriežiūra, motyvacijos nebuvimas bei socialinis apleistumas. Paklausus socialinių darbuotojų nuomonės dėl priverstinio gydymo nuo alkoholizmo įteisinimo – nuomonė visų buvo kategoriška – tokios įstatymo normos įteisinimas nepadės išspręsti problemos. Asmuo turi pats norėti gydytis, o valstybė tam turi suteikti prieinamą pagalbą.

Dirbdamos su socialinės rizikos šeimomis viena darbuotoja kasmet susiduria su 2 – 3 vaikų perkėlimu į saugią aplinką, t.y. pas giminaičius arba jų nesant į BĮ Šeimos ir vaiko gerovės centro pagalbos padalinį, kuriame vaikas gali būti apgyvendintas iki kol bus surandami globėjai, bet ne ilgiau kaip vieneriems metams. Socialinių darbuotojų nuomonė dėl padėties pagerinimo, t.y. socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimo yra vienareikšmė – sumažinti, vieno darbuotojo turimų šeimų skaičių bent jau iki 10. Mažinimo būtinybė yra įvardijama „dėl didelio darbo krūvio ir „popierizmo“ neįmanoma skirti pakankamai dėmesio šeimoms ir jų sprendimų paieškai. Didžioji dalis darbo laiko atitenka ataskaitų ir išvadų rašymui. Taip pat darbuotojos nurodė, kad siekiant sumažinti socialinės rizikos šeimų skaičių būtina prevencija, t.y. didesnis dėmesys šeimoms, kurios dar nėra įrašytos į apskaitą, tačiau turi socialinių problemų.

Žvelgiant į socialinės pašalpos skyrimo aspektus tokioms šeimoms darbuotojos įvertino teigiamai, tačiau išskyrė, kad dėl nedidelio socialinės pašalpos skirtumo nuo minimalios algos asmenys nėra motyvuoti dirbti. Taip pat pabrėžiamas ir socialinės pašalpos mokėjimo būdo netikslumas. Asmeniui pusė socialinės pašalpos yra skiriama į kortelę, kurios negalima išgryninti. Su šia kortele galima atsiskaityti perkant maisto produktus, na, o likusi pinigų suma

mokama grynaisiais pinigais. Darbuotojos įvardino, kad toks paramos teikimo būdas turėtų būti parinktas tik individualizavus kiekvieną šeimą atskirai.

Taigi, apžvelgiant apklausos rezultatus, matyti, kad darbuotojos, kurios kasdien susiduria su socialinės rizikos šeimomis, turinčios 4 ir daugiau metų darbo stažą, nurodo, kad siekiant sumažinti socialinės rizikos šeimų skaičių būtina sumažinti vienai socialinei darbuotojai tenkančių šeimų skaičių. Taip pat ir anksčiau aptartos socialinio darbuotojo funkcijos leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad neįmanoma vienam socialiniam darbuotojui, per numatytą darbo laiką suteikti šeimoms visokeriopą ir taip reikalingą pagalbą, todėl kyla reali būtinybė mažinti socialinės rizikos šeimų skaičių tenkantį vienam socialiniam darbuotojui.

3.3 Valstybinės priemonės, skatinančios nedirbančias šeimas integruotis į darbo rinką

Užimtumo priemonės yra viena iš pagrindinių socialinės politikos klausimų. **Milijonams** žmonių darbas yra vienas iš svarbiausių, o dažniausiai ir vienas iš pragyvenimo šaltinių. Asmenys, neturintys darbo, gali patirti sunkių padarinių: pradedant nuo materialinių – atsiranda tikimybė patirti nepriteklių neretai ir skurdą iki moralinių padarinių – vertės jausmo praradimo. Visuomenėse, kuriose aukštas nedarbingumo lygis, neretai išauga nusikaltimų skaičius, šeimos instituto nykimas, socialinės atskirties asmenų skaičiaus didėjimas ir pan. Taip pat aukštas nedarbingumo lygis skatina didesnes valstybės išlaidas, pasireiškiančios taikomos socialinės paramos priemonėmis, bei mažina valstybės pinigines įplaukas, surenkamų valstybės mokesčių prasme. B. Gruževskis⁸³ išskiria būtinumą įtraukti į darbo rinką šeimas, išlaikomas valstybės skiriamomis pašalpomis, kadangi darbingi suaugusieji tokiose šeimose yra visiškai neaktyvūs ir nesuinteresuoti ieškotis darbo. Tokiu elgesiu neugdydami savo darbinių sugebėjimų ir tokiu būdu nerodydami pavyzdžio savo vaikams. Autorius nurodo, kad esant tokiai situacijai didelė tikimybė, kad užaugę tokiose šeimose vaikai taip pat taps valstybės išlaikytiniais. Siekiant mažinti nedarbingumo lygį, darbingų asmenų atžvilgiu, valstybė taiko įvairias užimtumą skatinančias priemones, padedančias įtraukti bedarbius asmenis į darbo rinką.

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje priimta ir pakoreguota nemažai teisės aktų, numatytos naujos priemonės užimtumo politikai tobulinti. 2003 m. patvirtintas Jaunimo politikos pagrindų įstatymas⁸⁴, 2006 m. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas (su pakeitimais ir

⁸³ STANKŪNIENĖ, V., et al. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001, 154 p.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 119-5406.

papildymais)⁸⁵, nuo 2008 m. priimta Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymo⁸⁶ nauja redakcija. Nuo 2015 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo Nr. VIII-822 pakeitimo įstatymas⁸⁷, 2014 m. priimtas Vyriausybės nutarimas dėl užimtumo didinimo 2014 – 2020 m. programos patvirtinimo⁸⁸. Didelis dėmesys sutelktas į jaunimo užimtumo skatinimą. Vyriausybė patvirtino Nacionalinės Jaunimo politikos plėtros 2011- 2019 m. programą⁸⁹ ir priemonių planą jaunimo užimtumui didinti, 2011 m. priimtas Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. Taip pat valstybė dalyvauja įgyvendinant Europos Sąjungos strategiją „Europa 2020“⁹⁰ – Europos ekonomikos augimo strategija. Šios strategijos pagrindinis uždavinys – pagerinti aplinką ir užimtumo rodiklius, padidinti našumą ir kovoti su socialine atskirtimi. Pagrindiniai rodikliai susiję su socialine apsauga ir užimtumu – pasiekti, kad užimtumas būtų 75 procentai (20-64 amžiaus asmenų grupėje) ir sumažinti skurdo lygį 20 mln. žmonių. Siekdama užtikrinti, kad kiekviena valstybė narė 2020 m. Europos strategiją pritaikytų prie savo konkrečios padėties, ES Komisija strategijoje pasiūlė ES tikslus paversti nacionaliniais tikslais ir gairėmis. Strategijoje pateikiamos septynios pavyzdinės iniciatyvos. Kalbant apie užimtumo skatinimą svarbios „Europos kovos su skurdu planas“, kuriuo siekiama užtikrinti socialinę ir teritorinę sanglaudą, kad visi galėtų pasinaudoti ekonomikos augimo ir naujų darbo vietų teikiamais privalumais, o skurstantys asmenys ir socialiai atskirti asmenys galėtų gyventi oriai ir aktyviai dalyvauti visuomenėje. Siekiant numatytų tikslų Europos Sąjunga pateikė rekomendacijas Lietuvai didinant užimtumą⁹¹, kurioje numatyta:

1. Tikslingiau taikyti aktyvios darbo rinkos politikos priemonės žemos kvalifikacijos ir ilgalaikiams bedarbiams;
2. Padidinti bedarbio pašalpų aprėptį ir pakankamumą ir jas susieti su aktyvumo skatinimo priemonėmis;

⁸⁵ Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 73-2764.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2007, nr. 43-1627.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo Nr. VIII-822 pakeitimo įstatymas. Teisės aktų registras, 2014, Nr. 10429.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugšėjo 25 d. nutarimas dėl užimtumo didinimo 2014-2020 m. programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 105-5154.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. gruodžio 4 d. įsakymas dėl nacionalinės jaunimo politikos 2011-2019 metų plėtros programos įgyvendinimo 2014-2016 m. veiksmų plano patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 125-6406.

⁹⁰ Komisijos komunikatas. *2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_e?p_id=55956>.

⁹¹ 2014 m. liepos 8 d. Europos Sąjungos Tarybos rekomendacija dėl 2014 m. Lietuvos nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2014 m. Lietuvos konvergencijos programos (2014/C 247/13) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/csr2014_council_lithuania_lt.pdf>.

3. Spręsti nuolatinės gebėjimų paklausos ir pasiūlos neatitikties problemą didinant švietimo sistemos suteikiamų įgūdžių atitiktį darbo rinkos poreikiams;
4. Skatinti mokymąsi visą gyvenimą;
5. Siekiant didinti jaunimo galimybes įsidarbinti pirmenybę teikti kokybiškų pameistrystės programų ir kitų mokymosi darbo vietoje formų siūlymui ir stiprinti partnerystę su privačiuoju sektoriumi;
6. Užtikrinti, kad reikiama parama būtų teikiama asmenims, kuriems jos labiausiai reikia, ir toliau stiprinti piniginės socialinės paramos sistemos sąsajas su aktyvumo skatinimo priemonėmis.

Vadovaujantis ES Tarybos rekomendacijomis 2014 m. priimtas Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 204 „Dėl užimtumo didinimo 2014 – 2020 metų programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“ pakeitimo⁹², kurio pagrindinis tikslas skatinti darbo vietų kūrimą ir darbo paklausą, didinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį darbo rinkos reikmėms, laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką ir joje išsilaikyti.

Remiantis statistikos departamento duomenimis bedarbių darbingo amžiaus asmenų, amžiaus kategorijoje nuo 20 m iki 64 m., nedarbas išlieka vis dar aukštas, nors palaipsniui mažėja. Kaip matyti (žr. 2 lentelė) bedarbių skaičius, lyginant 2014 m. 1 ketvirtį su 2015 m. 4 ketvirčiu sumažėjo vyrų atžvilgiu nuo 101 100 iki 67 100, moterų nuo 79 400 iki 60 200. Vyrų bedarbių skaičius sumažėjo apie 34 procentus, tuo tarpu moterų – apie 25 procentus. Tačiau informacijos apie bedarbių asmenų šeimines padėtis – nepateikta. Todėl yra sunku nustatyti kokią dalį nurodytų asmenų sudaro būtent bedarbiai turintys šeiminių įsipareigojimų.

2 lentelė. Bedarbiai pagal amžiaus grupes.

Nedarbas 20-64 m.	2014 m. 1 K.	2014 m. 2 K.	2014 m. 3 K.	2014 m. 4 K.	2015 m. 1 K.	2015 m. 2 K.	2015 m. 3 K.	2015 m. 4 K.
Vyrai	101 100	95 500	75 200	80 400	78 100	77 600	65 100	67 100
Moterys	79 400	67 900	57 100	64 200	64 600	58 400	55 700	60 200

Šaltinis: Sudaryta remiantis : Statistikos departamento duomenimis. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles20>>.

⁹² 2014 m. gruodžio 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 204 „Dėl užimtumo didinimo 2014 – 2020 metų programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“ pakeitimo. *Teisės aktų registras*, 2014, nr. 19148.

Siekiant sumažinti bedarbių skaičių valstybė intensyviai taiko aktyvias darbo rinkos politikos priemones (toliau ADRPP) ir kaip matyti iš statistikos duomenų – šios priemonės duoda teigiamų rezultatų. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymo 2 str. ADRPP mūsų šalyje yra laikomos šiame įstatyme numatytos priemonės, kuriomis siekiama padėti darbo ieškantiems asmenims padidinti jų užimtumo galimybes ir derinti darbo pasiūlą bei paklausą. Lietuvoje įgyvendinamos aktyvios priemonės yra skirtos bedarbiams, o pirmenybę jose dalyvauti turi asmenys, turintys didžiausių sunkumų siekiant užimtumo. Užimtumo rėmimo įstatymo 4 str. nustatyta, kad darbo rinkoje papildomai remiami šie asmenys:

- 1) darbingo amžiaus neįgalieji;
- 2) rūpintiniai, kuriems iki pilnametystės buvo nustatyta rūpyba, kol jiems sukaks 25 metai;
- 3) pirmą kartą pradedantys darbo veiklą pagal įgytą kvalifikaciją;
- 4) ilgalaikiai bedarbiai, asmenys iki 25 metų, kurių nedarbo trukmė viršija 6 mėnesius, ir asmenys nuo 25 metų, kurių nedarbo trukmė viršija 12 mėnesių, skaičiuojant nuo įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos;
- 5) vyresni kaip 50 metų darbingo amžiaus darbingi asmenys;
- 6) nėščios moterys, vaiko motina (įmotė) arba tėvas (įtėvis), vaiko globėjas, rūpintojas ir asmenys, faktiškai auginantys vaiką (įvaikį) iki 8 metų arba neįgalų vaiką (įvaikį) iki 18 metų ir asmenys, prižiūrintys sergančius ar neįgaliuosius šeimos narius, kuriems nustatyta nuolatinė slauga ar priežiūra;
- 7) grįžę iš laisvės atėmimo vietų ir kurių laisvės atėmimo laikotarpis buvo ilgesnis kaip 6 mėnesiai;
- 8) iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje nedirbę 2 ir daugiau metų;
- 9) priklausomi nuo narkotinių, psichotropinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, baigę psichologinės socialinės ir (ar) profesinės reabilitacijos programas;
- 10) prekybos žmonėmis aukos, baigusios psichologinės socialinės ir (ar) profesinės reabilitacijos programas;
- 11) grįžę į Lietuvą nuolat gyventi politiniai kaliniai ir tremtiniai bei jų šeimų nariai (sutuoktinis, vaikai (įvaikiai) iki 18 metų);
- 12) turintys teisę į papildomas užimtumo garantijas pagal Lietuvos Respublikos valstybės įmonės Ignalinos atominės elektrinės darbuotojų papildomų užimtumo ir socialinių garantijų įstatymą;
- 13) darbingi asmenys iki 29 metų.

Seimui yra pateiktas svarstyti užimtumo įstatymo projektas. Kuriame yra patikslintas papildomai darbo rinkoje remiamų asmenų kategorijos. Į papildomai remiamų asmenų sąrašą siūloma įtraukti nekvalifikuotus bedarbius, kurie nėra įgiję jokios profesinės kvalifikacijos arba jų užsienyje įgyta profesinė kvalifikacija nėra pripažinta įstatymų nustatyta tvarka, taip pat bedarbius,

kurie neturi jokios neformaliu būdu įgytos kompetencijos, pripažintos įstatymų nustatyta tvarka⁹³. Tačiau šiuo įstatymo projektu siūloma panaikinti papildomą rėmimą nėščioms moterims, ar tėvams, motinoms auginančioms vaikus iki 8 m. arba neįgalius vaikus iki 18 m., asmenims slaugančius sergančius ar neįgalius šeimos narius, taip pat grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, priklausomiems nuo narkotinių, psichotropinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, prekybos žmonėmis aukoms, bei politiniams kaliniams. Manytina, kad toks pakeitimas apsunkintų ir taip darbo rinkoje didžiausią bedarbių skaičių sudarančiųjų įsidarbinimą.

Pagal Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymą ADRPP sudaro:

1. Bedarbių ir įspėtų apie atleidimą bedarbių rėmimas. Organizuojamas pasirašant trišalę sutartį tarp teritorinės darbo biržos, darbdavio, kuris įdarbina ar paliks darbuotoją jo darbovietėje, ir bedarbio ar įspėto apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojo dėl bedarbio įdarbinimo į laisvą darbo vietą ar įspėto apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojo pasilikimo dirbti jo darbovietėje. Bedarbių profesinis mokymas taip pat gali būti organizuojamas pagal dvišalėje mokymo sutartyje numatytas sąlygas, siunčiant bedarbius mokytis pagal tas profesinio mokymo programas, kurias baigę jie galėtų įsidarbinti. Darbo biržos⁹⁴ duomenimis pagal šią ADRPP buvo siūsta 2011 m. – 6415 bedarbiai, 2012 m. – 5570, 2013 m. – 9377, 2014 m. – 5842 bedarbiai.
2. Įdarbinimo rėmimas. Remiamasis įdarbinimas yra viena iš perspektyvių ADRPP rūšių. Jo esmė – darbo birža padeda darbo ieškančiam asmeniui per minimalų laikotarpį surasti tinkamą darbą ir sutrumpina asmens nedarbo periodą. Užimtumo rėmimo įstatymo 25 straipsnyje numatytos šios remiamojo įdarbinimo priemonės: 1) įdarbinimas subsidijuojant; 2) darbo įgūdžių įgijimo skatinimas; 3) viešieji darbai. Ieškantiems darbo asmenims vienu metu gali būti taikoma tik viena iš remiamojo įdarbinimo priemonių. Darbdaviams, įdarbinusiems teritorinės darbo biržos siūstus asmenis, mokama subsidija darbo užmokesčiui ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotoms draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokoms iš dalies kompensuoti. Subsidijos darbo užmokesčiui sudaro 50 procentų apskaičiuotų lėšų. Bet kuriuo atveju subsidijos kompensuojamas dydis yra ne didesnis nei du Vyriausybės patvirtintos minimalios mėnesinės algos dydžio. Subsidija darbo užmokesčiui mokama 6 mėn., išskyrus nėščioms moterims ir motinai tėvui auginant vaiką iki 8 metų ar neįgalų iki 18 m. – 12 mėn. Darbo biržos duomenimis, pagal šią ADRPP įdarbinta subsidijuojant 2010 m. – 12274 registruoti bedarbiai, 2011 m. – 9479, 2012 m. –

⁹³ Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo projektas [interaktyvus]. Registracijos Nr. XIIP-3240(2). [žiūrėta 2016 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt>.

⁹⁴ Lietuvos darbo birža. Lietuvos darbo rinka skaičiais – 2014 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Documents/2014%20leidinys%20skaiciais.pdf>>.

11506, 2013 m. – 10443, 2014 m. – 20316 registruoti bedarbiai. Darbo įgūdžių įgijimo rėmimas - tiesiogiai darbo vietoje trūkstantiems darbo įgūdžiams įgyti organizuojamas įdarbinant asmenis. Darbo įgūdžių įgijimas yra asmenų įgytų profesinių žinių įtvirtinimas ir trūkstamų įgūdžių įgijimas tiesiogiai darbo vietoje. Darbdaviui, įdarbinusiam darbo biržos siūstus asmenis, mokama subsidija darbo sutartyje nurodytam darbo užmokesčiui ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotų draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokoms kompensuoti. Subsidijos dydis negali viršyti dviejų Vyriausybės patvirtintos minimalios mėnesinės algos dydžio ir sudaro 50 procentų apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami pirmą kartą pradedantys darbo veiklą pagal įgytą kvalifikaciją, ilgainiui bedarbiai, iki įsiregistravimo darbo biržoje nedirbę 2 ir daugiau metų, asmenys po profesinės reabilitacijos programos, kuriems nustatytas 45 – 55 procentų darbingumo lygis ir įspėti apie atleidimą iš darbo darbingo amžiaus darbuotojai, 60 procentų apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami asmenys po profesinės reabilitacijos programos, kuriems nustatytas 30 – 40 procentų darbingumo lygis, 75 procentų apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami asmenys po profesinės reabilitacijos programos, kuriems nustatytas iki 25 procentų darbingumo lygis. Kai darbdavio paskirti atsakingi asmenys darbo įgūdžių įgijimui organizuoti skiria daugiau kaip 20 procentų savo darbo laiko, darbdaviams gali būti kompensuojamos darbo vietoje organizavimo išlaidos, skirtos darbo įgūdžių įgijimui organizuoti paskirtų atsakingų asmenų darbo užmokesčiui iš dalies kompensuoti, bet ne daugiau kaip 20 procentų visos mokamos subsidijos darbo užmokesčiui už įdarbintus asmenis iki 29 metų, tais atvejais, kai darbdavio paskirti atsakingi asmenys yra vyresni kaip 50 metų darbingo amžiaus darbingi asmenys, ir ne daugiau kaip 10 procentų visos mokamos subsidijos darbo užmokesčiui už įdarbintus asmenis kitais atvejais. Darbo biržos duomenimis pagal šią ADRPP buvo siūsti 2010 m. – 6535, 2011 m. – 3828, 2012 m. – 4218, 2013 m. – 3510 ir 2014 m. – 2768 bedarbiai. Darbo rotacija - organizuojama darbuotojų tikslinių atostogų metu ar kolektyvinėse sutartyse numatytais atvejais, kai darbuotojus laikinai pakeičia darbo ieškantys asmenys. Darbdaviams, kurie įdarbina darbo rotacijai darbo biržos siūstus asmenis, mokama subsidija darbo užmokesčiui ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotoms draudėjo privalomojo valstybinio draudimo įmokoms iš dalies kompensuoti. Subsidijos dydis sudaro 75 – 50 proc. apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami papildomai remiami asmenys ir 40 proc. apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami kiti bedarbiai. Trukmė bet kuriuo atveju negali būti ilgesnė kaip 12 mėnesių. Darbo biržos duomenimis pagal šią ADRPP 2010 m. siūsta 6535 bedarbiai, 2011 m. – 3828, 2012 m. – 4218, 2013 m. – 3510 ir 2014 m. – 2768 bedarbiai. Viešieji darbai – organizuojami siekiant suteikti galimybę darbo ieškantiems asmenims užsidirbti

pragyvenimui būtinų lėšų ir sudaryti sąlygas laikinai įsidarbinti ekonominių sunkumų patiriančių įmonių darbuotojams. Viešieji darbai – tai laikino pobūdžio darbai, Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintame Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos apraše⁹⁵ nustatytais sąlygomis ir tvarka atliekami įmonėse, įstaigose, organizacijose ar kitose organizacinėse struktūrose, teikiantys socialinę naudą vietos bendruomenei, padedantys palaikyti ir plėtoti vietos bendruomenės socialinę infrastruktūrą, taip pat viešieji darbai, atliekami ekonominių sunkumų patiriančiose įmonėse, siekiant išsaugoti jose darbo vietas. Viešuosius darbus organizuoja teritorinės darbo biržos kartu su savivaldybėmis ir darbdaviais. Darbo biržos duomenimis pagal šią ADRPP buvo siūsti 2010 m. – 31907 bedarbiai, 2011 m. – 35643, 2012 m. – 31806, 2013 m. – 26562, 2014 m. – 21863.

3. Bedarbių teritorinio judumo rėmimas - organizuojamas siekiant skatinti bedarbius įsidarbinti darbo vietose, nutolusiose nuo jų gyvenamosios vietos, kai teritorinė darbo birža negali pasiūlyti bedarbiams tinkamo darbo. Kelionės į darbą ir atgal bei apgyvendinimo išlaidos kompensuojamos ne ilgiau kaip 3 mėnesius nuo įsidarbinimo dienos. Darbo biržos duomenimis į šią ADRPP buvo siūstą 2010 – 2000 bedarbių, 2011 m. – 6000, 2012 m. – 4000, 2013 - 2014 m. – po 3000 registruotų bedarbių.
4. Parama darbo vietoms steigti – teikiama: darbo vietų steigimo subsidijavimui, savarankiško užimtumo rėmimui ir vietinių užimtumo iniciatyvų projektų įgyvendinimui. Darbo vietai steigti ir bedarbiui įdarbinti vienu metu gali būti taikomas tik vienas iš minėtų būdų. Parama teikiama darbdaviams mokant subsidiją darbo vietoms steigti (pritaikyti). Subsidijos darbo vietoms steigti (pritaikyti) dydis vienai darbo vietai negali viršyti 40 Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžių sumos. Darbdaviai privalo apmokėti ne mažiau kaip 35 procentus, išskyrus atvejus, kai įdarbinami neįgalieji (už kiekvieną neįgalų darbuotoją, kuriam nustatytas sunkus neįgalumo lygis ar neviršijantis 25 procentų darbingumo – 20 procentų; už neįgalų darbuotoją, kuriam nustatytas vidutinis neįgalumo lygis ar 30 – 40 procentų darbingumo lygis – 30 procentų), darbo vietoms įsteigti (pritaikyti) reikalingų išlaidų ir įsteigtą (pritaikytą) darbo vietą išlaikyti ne mažiau kaip 36 mėnesius nuo teritorinių darbo biržų siūstų asmenų įdarbinimo. Darbo biržos duomenimis paramą darbo vietoms steigti buvo suteikta 2010 m. – 732 bedarbiams įdarbinti, 2011 m. – 2508, 2012 m. – 10233, 2013 m. – 7841 ir 2014 m. – 7187 bedarbiams įdarbinti.

⁹⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. rugpjūčio 13 d. įsakymas dėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 98-4133.

Kaip matyti ADRPP yra sėkmingai taikomos siekiant integruoti bedarbius asmenis į darbo rinką ir skatinti jų užimtumą. Lietuvos darbo biržos duomenimis⁹⁶ per 2015 m. vidutinis metinis registruotas nedarbas sumažėjo 0,8 procento ir siekė 8,7 procentų. Ilgalaikių bedarbių dalis tarp visų registruotų bedarbių per metus sumažėjo nuo 31,3 iki 27,5 procentų.

Socialinio modelio kūrėjai siūlo nustatyti naujas ir patobulinti esamas ADRPP bei jų taikymą. Numatomos ADRPP – parama mokymuisi, parama judumui, remiamas įdarbinimas bei parama darbo vietoms steigti. Paramą mokymuisi siūloma išskirti į profesinį mokymą, numatomas ir stipendijos mokėjimas mokymosi laikotarpiu. Stipendiją apskaičiuojant taip: 0,6 Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos padalijama iš to mėnesio profesinio mokymo valandų skaičiaus ir gautas rezultatas padauginamas iš lankytų valandų skaičiaus. Įdarbinimas pagal pameistrystės darbo sutartį, kai asmens praktinis mokymas yra organizuojamas darbo vietoje, o teorinis mokymas – profesinio mokymo įstaigoje. Darbdaviams, vykdančiams profesinį mokymą pagal pameistrystės formą, jų rašytiniu prašymu kompensuojama 40 procentų darbo užmokesčio, nurodyto įdarbinto pagal pameistrystės darbo sutartį asmens darbo sutartyje dalies, neviršijančios 1 Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžio, ir nuo šios darbo užmokesčio dalies apskaičiuotų draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokų dalis. Įdarbinimas pagal darbinio mokymo darbo sutartį – teritorinės darbo biržos siūstiems asmenims, vykdančiams arba baigusiems profesinį mokymą, darbo įgūdžiams pagal kvalifikaciją ar kompetenciją, kurią siekiama įgyti vykdant profesinį mokymą arba kuri yra suteikta baigus profesinį mokymą, įgyti įsidarbinusiems pagal darbinio mokymo sutartis, jų rašytiniu prašymu kompensuojama iš darbo užmokesčio darbdavių išskaityta suma mokymui darbo vietoje kompensuoti. Kompensuojama suma per mėnesį negali viršyti darbuotojui mokamo darbo užmokesčio 20 procentų dalies, o bendra kompensuojama suma negali viršyti 2 Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos dydžių. Ir kita parama mokymuisi – stažuotė, kaip neatlygintinas darbo praktikos laikotarpis, skirtas asmens darbiniam įgūdžiams ar profesinei kvalifikacijai kelti, atstatyti ar tobulinti, gali būti organizuojama asmenims, kurie turi atitinkamą profesinę kvalifikaciją arba neformaliu būdu įgytą kompetenciją, tačiau ne mažiau kaip 6 mėnesius iš eilės nedirbo pagal šią turimą profesinę kvalifikaciją ar neformaliu būdu įgytą kompetenciją. Stažuotės trukmė ne ilgiau kaip iki 6 mėnesių. Į stažuotę pasiūstam asmeniui turi būti mokama stipendija. Stipendijos dydis tuo atveju, kai bedarbiui priklauso nedarbo socialinio draudimo išmoka, yra lygus nedarbo socialinio draudimo išmokos dydžiui. Numatytas remiamas įdarbinimas pagal išankstinio apmokėjimo paslaugų kvitus.

⁹⁶ Lietuvos darbo birža. 2015 m. darbo rinkos tendencijų apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 5d.]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Tendencijos_pdf/2015%20m.%20darbo%20rinkos%20tendencij%C5%B3%20ap%C5%BEvalga.pdf.

Paslaugas teikiančiose įmonėse darbui pagal išankstinio apmokėjimo paslaugų kvitus, siekiama bedarbiams padėti įsitvirtinti darbo rankoje ir dirbti. Gyventojas, įsigydamas išankstinio apmokėjimo paslaugų kvitą apmoka 1/3 išankstinio apmokėjimo paslaugų kvito vertės, o likusi išankstinio apmokėjimo paslaugų kvito vertės dalis yra apmokama iš Užimtumo fondo, valstybės biudžeto lėšų ar Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir Europos prisitaikymo prie globalizacijos padarinių fondo lėšų. Pagal vieną išankstinio apmokėjimo paslaugų kvitą suteikiama vienos valandos trukmės paslauga, kuri turi būti nurodoma išankstinio apmokėjimo paslaugų kvite, o vieno išankstinio apmokėjimo paslaugų kvito vertė, neatsižvelgiant į gyventojui teikiamų namų ūkio paslaugų rūšį, yra lygi išankstinio apmokėjimo paslaugų kvito išdavimo dieną galiojančiam vienos darbo valandos minimaliam valandiniam atlygiui.

Žiniomis grindžiamoms ir į paslaugas orientuotoms ekonomikoms reikia įvairių tradicinėms pramonės šakoms būdingų gebėjimų, šie gebėjimai taip pat turi būti nuolat atnaujinami atsižvelgiant į technologijų pokyčius ir naujoves. Dabartinė Lietuvos darbo rinkos situacija, pasižyminti kvalifikuotos darbo jėgos trūkumu ir darbo paklausos ir pasiūlos nesuderinamumu, reikalauja lankstaus požiūrio ir efektyvių priemonių, todėl ypatingai svarbus profesinio mokymo aspektas ir jo teikiama nauda. Taip pat įdarbinimas subsidijuojant ir papildomų asmenų rėmimas skatina darbdavius į darbo rinką įtraukti labiausiai socialinę atskirtį patiriančius bedarbius bei nekvalifikuotus ir darbinės patirties neturinčius jauno amžiaus asmenis. Manytina, kad užimtumo priemonės yra perspektyvus kelias į užimtumo didinimą bei bedarbių ir pašalpų gavėjų skaičiaus mažinimą. Tačiau vien šeimų integracija į darbo rinką nėra išskiriama. ADRPP yra taikomos apskritai visiems asmenims, neišskiriant jų šeiminių padėties, išskyrus, numatytą papildomą rėmimą nėščioms moterims, vaiko motinai (įmotei) arba tėvui (įtėviui), vaiko globėjui, rūpintojui ir asmenims, faktiškai auginantiems vaiką (įvaikį) iki 8 metų arba neįgalų vaiką (įvaikį) iki 18 metų ir asmenims, prižiūrintiems sergančius ar neįgaliuosius šeimos narius, kuriems nustatyta nuolatinė slauga ar priežiūra. Tačiau žvelgiant iš kitos pusės ADRPP gali būti sėkmingai pritaikomos ir asmenims turintiems įsipareigojimų šeimai.

Kadangi šiuolaikinėje visuomenėje dirbančio asmens didžioji laiko dalis paprastai yra skiriama darbui, pagal skiriamą likusį nuo darbo laiką šeimai, pastaroji tarsi nustumama į antrą vietą, todėl esant tokiai situacijai, valstybei tenka uždavinys suformuoti tokią teisinę bazę bei jos įgyvendinimo instrumentus, kuri padėtų darbdaviui, darbuotojui ir jo šeimai rasti kompromisą, suderinant visų trijų šalių interesus taip, kad bet kuri iš šalių kuo mažiau nukentėtų⁹⁷. Visų pirma, toks interesų derinimas galimas nustatant darbuotojui lankstaus darbo laiko galimybes. DK

⁹⁷ PETRYLAITĖ, Vida. *Garantijos dirbantiems asmenims, auginantiems vaikus*. Justitia, 2009, nr. 1(71), 53 p.

numatyta priemonių, kurios gali būti įvardijamos, kaip valstybinės priemonės, skatinančios nedirbančias šeimas integruoti į darbo rinką suteikiant galimybę derinti darbą ir įsipareigojimus šeimai. DK 146 str. 1 d. 3 p. numatytos galimybės dirbti ne visą darbo laiką darbuotojo ir darbdavio bendru sutarimu, taip pat pareikalavus nėščioms ir neseniai pagimdžiusioms moterims, asmenims auginantiems vaiką iki trejų metų, taip pat vienam auginančiam vaiką iki keturiolikos metų arba neįgalų vaiką iki aštuoniolikos metų. Šiuo atveju įstatymas darbdaviui suteikia ne laisvę, o pareigą priimti darbuotojo pasiūlymą dėl ne viso darbo laiko ir atsakymą pateikti raštu ne vėliau, kaip sekančią darbo dieną. Iš esmės ne viso darbo laiko sąlygomis dirbantiems darbuotojams nesukelia jokių apribojimų nustatant kasmetinių atostogų trukmę, apskaičiuojant darbo stažą, skiriant į aukštesnes pareigas, keliant kvalifikaciją, bei neapriboja kitų darbuotojo darbo teisių, palyginti su darbuotojais, kurie dirba tokį patį ar lygiavertį darbą viso darbo laiko sąlygomis. Tiek darbo stažas, tiek atostogos ir darbo užmokestis yra apskaičiuojamos proporcingai dirbtam laikui. Taip pat DK 115 str. numatyta galimybė dirbti pagal nuotolinę darbo sutartį, kurioje gali būti nustatyta, kad sutartyje sulygtą darbo funkciją ar dalį sulygtų darbo funkcijų darbuotojas atliks kitose negu darbovietė darbuotojui priimtinose darbo vietose. Nacionalinė darbo teisė numato nuotolinio darbo sutarties sudarymą, tačiau nepateikia nuotolinio darbo sąvokos. Vertinant galiojančią teisinį reguliavimą, pažymima, kad nuotolinis darbas iš esmės siejamas su darbuotojo galimybe sulygtą darbo funkciją arba jos dalį atlikti jam priimtoje kitoje negu darbovietė vietoje. Apibrėžti kitus nuotolinio darbo sutarties ypatumus įstatymų leidejas pavedė Vyriausybei ir darbo sutarties šalims, sudarant kolektyvines sutartis. Tačiau nei DK nei Vyriausybės nutarime⁹⁸ nėra reglamentuojama tokios sutarties sudarymo tvarka. Susitarimo laisvė yra palikta šalims. Lyginant su darbu ne visą darbo laiką yra numatyta, kad darbuotojas turintis įsipareigojimų šeimai turi teisę pareikalauti dirbti ne visą darbo laiką, o darbdavys pareigą atsakyti. Šiuo atveju įstatymas neįpareigoja darbdavio net apsvarstyti pasiūlymo dėl nuolatinio darbo paprašius darbuotojui, kuris turi įsipareigojimų šeimai. Šioje situacijoje viskas priklauso nuo darbdavio geros valios ir bendro šalių susitarimo. Net esant reikalingumui ir būtinumui dirbti pagal tokią darbo sutartį darbuotojui gali būti neįmanoma to padaryti nesutikus darbdaviui. Todėl tinkamai nesureglamentavus šios darbo sutarties rūšies yra tikimybė šia teise nepasinaudoti.

Kita priemonė įtraukti nedirbančias šeimas į darbo rinką – socialinės pašalpos mažinimo mechanizmas proporcingai gautam socialinės pašalpos laikui. Apie pašalpos mažinimo mechanizmą plačiau pasisakyta kalbant apie finansinės paramos šeimoms kaitą. Pažymėtina, kad tokia priemonė gali būti veiksminga bei paskatinanti ilgą laiką nedirbančius darbingo amžiaus asmenis pasirūpinti

⁹⁸ Lietuvos Vyriausybės 2003 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl atskirų darbo sutarčių ypatumų patvirtinimo (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2003, nr. 81-3690.

patiems savo šeima aktyviai ieškantis darbo ir pragyvenimo šaltinio, o ne vien laukiant, kol valstybė pasirūpins šeima, teikdama socialinę pašalpą.

Taigi, apibendrinant galima pasakyti, kad valstybė numato nemažai priemonių skatinti darbingo amžiaus šeimas integruotis į darbo rinką, pradedant nuo aktyviai taikomų ADRPP. Nors ADRPP yra pritaikytos apskritai visiems nedirbantiems asmenims neišskiriant asmenų, kurie turi šeimas, tačiau jos gali būti sėkmingai taikomos ir asmenims, turintiems įsipareigojimų šeimai. Taip pat reikia pažymėti, kad numatytas papildomas rėmimas nėščioms moterims, vaiko motinai (įmotei) arba tėvui (įtėviui) iki 8 metų arba neįgalų vaiką (įvaikį) iki 18 metų ir asmenims, prižiūrintiems sergančius ar neįgaliuosius šeimos narius, kuriems nustatyta nuolatinė slauga ar priežiūra. Taip pat suteikiama galimybė derinti darbą ir įsipareigojimus šeimai, numatant darbo sutarčių įvairovę. Įstatymas numato asmenims turintiems įsipareigojimų šeimai ir atitinkant įstatymo keliamus reikalavimus reikalauti darbdavio dirbti ne visą darbo dieną, taip pat numatoma galimybė sudaryti nuotolinę darbo sutartį, nors šią sritį įstatymų leidėjas reglamentuoja labai abstrakčiai, nenurodant tokios sutarties sudarymo sąlygų. Ir galiausiai ilgą laiką nedirbančias darbingo amžiaus šeimas valstybė siekia įdarbinti griežtomis priemonėmis, t.y. mažinant socialinę pašalpą proporcingai gautam socialinės pašalpos laikui. Manytina, kad tokios taikomos priemonės turėtų sumažinti bedarbių skaičių ir integruoti vis daugiau nedirbančių šeimų į darbo rinką.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Visuomenėje egzistuoja įvairios gyvenimo šeimoje formos. Šeimos gali būti santuokinės, nesantuokinės, gali būti dviejų asmenų šeima su vaikais ar be jų, taip pat ir vieno asmens šeima su vaikais ar be jų. Šeimos gali būti sudaromos skirtingų lyčių bei tos pačios lyties asmenų ir pan. Atlikus teisės aktų, kuriose įtvirtinti šeimos apibrėžimai nustatyta nevienodo šeimos apibrėžimo reglamentavimo problema. Vienur šeima laikoma tik susituokę asmenys ir jų vaikai, kituose teisės aktuose šeima pripažįstami santuokos nesudarę kartu gyvenantys asmenys, taip pat teisės aktuose galima aptikti kai šeima laikoma ir platesnis ratas asmenų, kaip pavyzdžiui, tėvai. Šiuolaikinė šeimos teisė orientuojama į tai, kad bendrą gyvenimą turint tikslą sukurti šeimos santykius turi lempiti ne formalumų laikymasis, o teisių ir pareigų prisiėmimas tiek tarpusavyje bendrai gyvenančių asmenų, tiek vaikų atžvilgiu, nepaisant to koku pagrindu susiklosto bendras gyvenimas. Teisės tikslas turi būti ne nurodyti kokią bendro gyvenimo formą pasirinkti, o vienodai užtikrinti bendrai gyvenančių asmenų tarpusavio atsakomybę, tinkamą pareigų vykdymą bei turtinių interesų apsaugą, o esant vaikams, pasirūpinti jų gerove bei teisių gynyba. Todėl, manytina, kad įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti konstitucinę šeimos apsaugos vertybę turėtų tiksliai įvardinti, kas yra laikomas šeimos nariu, apibrėžiant aiškius kriterijus bei suteikiant galimybę įvairių formų šeimoms, ne tik išimtinai santuokinėms šeimoms, pasinaudoti valstybės teikiama apsauga.
2. Aptartas motinystės, tėvystės socialinio draudimo pašalpų reguliavimas ir jo pokyčiai leidžia išskirti esminę šio draudimo rūšies įgyvendinimo problemą. Socialinio draudimo laikotarpių reikalavimai dėl kai kurių trumpalaikių ar vidutinės trukmės išmokų yra pernelyg dideli. Įvertinus specifinį socialinio draudimo motinystės, tėvystės, išmokų pobūdį, turėtų būti nustatyti, labiau pagrįsti, socialinio draudimo laikotarpių reikalavimai dėl motinystės bei tėvystės pašalpų. Taip pat, darbe nustatyta, kad tėvystės atostogų laikotarpiu nuo vaiko gimimo dienos iki kol vaikui sukaks vienas mėnuo, dėl apsaugos nuo atleidimo iš darbo vyrams netaikoma lygiavertė apsauga, kurią gauna nėščios ir neseniai pagimdžiusios moterys, o vaiko priežiūros atostogų metu, nustatyta, kad tokiomis atostogomis pasinaudojęs vienas iš tėvų nėra visiškai socialiai apsaugotas ir grįžus po šių atostogų darbdaviui paliekama galimybė pakeisti iki tol buvusias darbo sąlygas. Svarbus aspektas tai, jog valstybė mokamomis išmokomis vaiko priežiūros atostogų metu yra suinteresuota, kad antraisiais ir tuo labiau trečiaisiais vaiko priežiūros metais darbuotojas grįžtų į darbo rinką, tačiau nustatytas nepakankamas ikimokyklinių įstaigų skaičius, leidžiantis darbuotojams

palikti vaikus ir suderinti darbą su šeiminiiais įsipareigojimais. Autoriaus nuomone, valstybė turėtų šią problemą išspręsti didinant ikimokyklinių įstaigų skaičių, o nesant galimybės įgyvendinti pakankamo ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičiaus – suteikti tokiems asmenims finansinį saugumą ir kompensuoti didesnę darbo užmokesčio dalį, bent jau iki to laiko kol atsiras vieta ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

3. Analizuojant socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms padėtį nustatyta nepakankama apsauga šeimoms. Pasikeitus Piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymui sumažėjo tokioms šeimoms skiriamas socialinės pašalpos dydis. Manytina, jeigu valstybė skatina gimstamumą, turėtų būti užtikrinama parama šeimoms patenkinti bent jau minimalius poreikius, tačiau neretai tokios pašalpos tam neužtenka. Taip pat nustatytos nelygiavertės socialinės pašalpos gavimo sąlygos lyginant vyrų ir moterų atžvilgiu. Iš nesusituokusios moters, kuri turi vaikų reikalaujama pateikti teismo sutartį dėl vaiko ar vaikų pripažintos tėvystės, materialinio išlaikymo arba teismo sprendimą, kurio tėvystė ir materialinis išlaikymas priteistas teismo, o tuo tarpu vyrui skiriant socialinę pašalpą tokių duomenų pateikti nereikalaujama. Taip pat darbe nustatytas neefektyvus darbas su socialinės rizikos šeimomis ir tai sąlygoja kelios priežastys. Pirma, nepakankama atskirų sričių specialistų įtrauktis į darbą su socialinės rizikos šeimomis. Antra, per didelis socialinės rizikos šeimų skaičius tenkantis vienam socialiniam darbuotojui. Ir trečia, nepakankama pagalba šeimoms, kurios piktnaudžiauja alkoholiu. Manytina, kad vienam socialiniam darbuotojui turėtų būti skiriama ne daugiau kaip 10 socialinės rizikos šeimų, taip pat šeimoms, piktnaudžiaujančioms alkoholiu turėtų būti sudarytos palankesnės sąlygos pasinaudoti gydymo paslaugomis nuo alkoholizmo bei kompensacija į gydymui skirtus vaistus.
4. Valstybė numato nemažai priemonių skatinti darbingo amžiaus šeimas integruotis į darbo rinką, pradedant nuo aktyviai taikomų ADRPP. Nors ADRPP yra pritaikytos apskritai visiems ilgą laiką nedirbantiems asmenims neišskiriant asmenų, kurie turi šeimas, tačiau jos gali būti sėkmingai taikomos ir asmenims, turintiems įsipareigojimų šeimai. Pažymėtina, kad siekiant įtraukti nedirbančias šeimas į darbo rinką, suteikiama galimybė derinti darbą ir įsipareigojimus šeimai, numatant darbo sutarčių įvairovę. Įstatymas numato asmenims turintiems įsipareigojimų šeimai ir atitinkant įstatymo keliamus reikalavimus reikalauti darbdavio dirbti ne visą darbo dieną, taip pat numatoma galimybė sudaryti nuotolinę darbo sutartį, nors šią sritį įstatymų leidėjas reglamentuoja labai abstrakčiai, nenurodant tokios sutarties sudarymo sąlygų. Ir galiausiai ilgą laiką nedirbančias darbingo amžiaus šeimas valstybė siekia įdarbinti griežtomis priemonėmis, t.y. mažinant socialinę pašalpą

proporcingai gautam socialinės pašalpos laikui. Manytina, kad tokios taikomos priemonės palaiptiui turėtų sumažinti bedarbių skaičių ir integruoti vis daugiau nedirbančių šeimų į darbo rinką.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. NORMINĖ LITERATŪRA

1. *Tarptautiniai teisės aktai:*

1.1. Tarptautinis ekonominių, socialinių, ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 77-3290;

1.2. TDO konvencija Nr. 156 dėl pareigų šeimai turinčių darbuotojų – vyrų ir moterų – lygių galimybių ir požiūrio į juos. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 77-2665;

1.3. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija dėl 1952 m. motinystės teisių apsaugos konvencijos (su pakeitimais) pakeitimo. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 49-2162.

2. *Regioniniai teisės aktai:*

2.1. Konsoliduota Europos bendrijos steigimo sutartis. XI antraštinė dalis. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 2-2;

2.2. Europos socialinė chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*, 2001, nr. 49-1704;

2.3. 1996 m. birželio 3 d. Europos Sąjungos Tarybos direktyva 96/34/EB dėl bendrojo susitarimo dėl tėvystės atostogų, sudaryto tarp UNICE, CEEP ir ETUC. OL, 1996 L 145/4, p. tomas 05;

2.4. 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyva 92/85/EEB dėl priemonių skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo (dešimtoji atskira direktyva, kaip tai numatyta Direktyvos 89/391/EEB 16 straipsnio 1 dalyje). OL, 1992 L 348/1.

3. Lietuvos Respublikos teisės aktai

3.1. *Lietuvos Respublikos įstatymai:*

3.1.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014;

3.1.2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262;

3.1.3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002. Nr. 36-1340;

3.1.4. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 70-3170;

- 3.1.5. Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2002, nr. 64-2569;
- 3.1.6. Lietuvos Respublikos gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo Nr. VIII-840 pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2015, nr. 11182;
- 3.1.7. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 89-1706;
- 3.1.8. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 119-5406;
- 3.1.9. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, nr. 111-3574;
- 3.1.10. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18¹, 18³, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 132-5346;
- 3.1.11. Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo Nr. VIII-822 pakeitimo įstatymas. Teisės aktų registras, 2014, Nr. 10429;
- 3.1.12. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1998, nr. 112-3100;
- 3.1.13. Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2014, nr. 2014-15180;
- 3.1.14. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2003, nr. 73-3352;
- 3.1.15. Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2007, nr. 43-1627;
- 3.1.16. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1995, nr. 53-1290;
- 3.1.17. Lietuvos Respublikos savanoriškos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 86-4142;
- 3.1.18. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 73-2755;
- 3.1.19. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 17-589;
- 3.1.20. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 46-851;

- 3.1.21. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1996, nr. 33-807;
- 3.1.22. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas su (pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1991, nr. 17-447;
- 3.1.23. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1994, nr. 96-1873;
- 3.1.24. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 66-2130;
- 3.1.25. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 42-1927;
- 3.1.26. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2006, nr. 73-2764.

3.2. Lietuvos Respublikos poįstatyminiai teisės aktai:

- 3.2.1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. gruodžio 3 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. vasario 26 d. nutarimo Nr. 204 „Dėl užimtumo didinimo 2014 – 2020 metų programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“ pakeitimo. *Teisės aktų registras*, 2014, nr. 19148;
- 3.2.2. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. gruodžio 4 d. įsakymas dėl nacionalinės jaunimo politikos 2011-2019 metų plėtros programos įgyvendinimo 2014-2016 m. veiksmų plano patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 125-6406;
- 3.2.3. Klaipėdos rajono savivaldybės tarybos 2013 m. spalio 1 d. sprendimas dėl Klaipėdos rajono savivaldybės darbo su socialinės rizikos šeimomis tvarkos aprašo patvirtinimo, nr. T11-566;
- 3.2.4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. rugsėjo 25 d. nutarimas dėl užimtumo didinimo 2014-2020 m. programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 105-5154;
- 3.2.5. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. rugpjūčio 13 d. įsakymas dėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo sąlygų ir tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 98-4133;
- 3.2.6. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas nr. X-1569 dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 69-2624;
- 3.2.7. Lietuvos Vyriausybės 2003 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas dėl atskirų darbo sutarčių ypatumų patvirtinimo (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 2003, nr. 81-3690;

3.2.8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gegužės 9 d. nutarimas dėl Socialinės paramos koncepcijos. *Valstybės žinios*, 1994, nr. 36-653.

3.3. Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai:

3.3.1. Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo projektas. Registracijos Nr. XIIP-3234 [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 vasario 10 d.]. Prieiga per internetą [<https://e-seimas.lrs.lt>].

3.3.2. Lietuvos Respublikos narkologinės priežiūros įstatymo Nr. VIII-156 7 ir 15 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Registracijos Nr. 16-72(2) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt>.;

3.3.3. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo projektas [interaktyvus]. Registracijos Nr. XIIP-3240(2). [žiūrėta 2016 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrs.lt>.

3.4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai:

3.4.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 16 straipsnio (2013 m. gegužės 9 d. redakcija) 2 dalies, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 38.4 punkto (2013 m. spalio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. KT9-N6/2016;

3.4.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo, tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2013, nr. 26-1200;

3.4.3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 118-5564;

3.4.4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 38 straipsnio 1 dalies (2006 m. gruodžio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 147-7522;

3.4.5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 „Dėl Lietuvos

Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4. punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcija), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcija), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 38-1236.

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Spausdintinės monografijos ir kitos knygos bei jų dalys:

- 1.1. Bužinskas, G., et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. III dalis. Individualūs darbo santykiai*. Vilnius: Justitia, 2004;
- 1.2. MIKELĖNAS, Valentinas. *Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2009;
- 1.3. VAIŠVILA, Alfonsas. *Teisės teorija (2 – asis leidimas)*. Vilnius: Justitia.

2. Straipsniai iš žurnalų ir kitų spausdintinių testinių leidinių:

- 2.1. AMBRAZEVIČIŪTĖ, K.; KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. ir MIZARAS, V. *Šeimos kaip teisės kategorijos turinys Lietuvos Respublikos įstatymuose*. Vilnius: Teisės institutas, 2012;
- 2.2. BITINAS, A., BITINAS, B. Piniginės socialinės paramos pertvarka: esminiai pokyčiai ir tendencijos. Anotacija, Vilnius: Socialinių mokslų studija, 2014;
- 2.3. EEKELAAR J. ir NHLAPO T. *The Changing Family: Family Forms and Family Law*. Hart Publishing, 1998;
- 2.4. JANČAITYTĖ, Raminta. *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba, administravimas (03S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011;

- 2.5. KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E., MACERNYTĖ – PANOMARIOVIENĖ, I., PETRYLAITĖ, V. *Darbas, šeima ir socialinė apsauga: žmogaus teisių užtikrinimo 2008 – 2010 metais problemos*. Vilnius: Mokslo studija, 2013;
- 2.6. KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ E. *Socialinės garantijos šeimai kaip socialinės politikos šeimos srityje įgyvendinimo teisinės priemonės*. Vilnius: Teisės problemos, 2010;
- 2.7. KIZNIS, M., et al. *Nevyriausybinų organizacijų dalyvavimas teikiant viešąsias paslaugas* [interaktyvus]. Vilnius: Nacionalinės plėtros institutas, 2005. [žiūrėta 2016 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.3sektorius.lt/docs/analize_2005_2013-01-17_15_29_27.pdf>;
- 2.8. PETRYLAITĖ, Vida. *Garantijos dirbantiems asmenims, auginantems vaikus*. Justitia, 2009, nr. 1(71);
- 2.9. STANKŪNIENĖ, V., JASILIONIENĖ, A., JANČAITYTĖ R. *Šeima, vaikai, šeimos politika: modernėjimo prieštaros*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2005;
- 2.10. STANKŪNIENĖ, V., et al. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas: kolektyvinė monografija*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001;
- 2.11. STANKŪNIENĖ, V.; JONKARYTĖ, A.; MITRIKAS, A. A. *Šeimos transformacija Lietuvoje: požymiai ir veiksniai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003;
- 2.12. ŠUMSKAITĖ, Lina. *Vyrų tėvystės praktikos: daktaro disertacija*. Socialiniai mokslai, sociologija (05S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014;
- 2.13. ŽALIMIENĖ. L.; RIMŠAITĖ. E. *Nevyriausybinų organizacijų metamorfozės – nuo labdaringos pagalbos vargšams XIII amžiuje iki socialinių paslaugų rinkos dalyvio šiuolaikinėje visuomenėje* [interaktyvus]. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2007. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.] Prieiga per internetą: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/922/10_zalimienne_rimsaite.pdf>.

3. Kiti šaltiniai:

- 3.1. 2014 m. liepos 8 d. Europos Sąjungos Tarybos rekomendacija dėl 2014 m. Lietuvos nacionalinės reformų programos su Tarybos nuomone dėl 2014 m. Lietuvos konvergencijos programos (2014/C 247/13) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/csr2014_council_lithuania_lt.pdf>;
- 3.2. European statistics (eurostat) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>;

- 3.3. European Unions mutual informatikon system on social protection (MISSOC) [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>>;
- 3.4. Komisijos komunikatas. 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_e?p_id=55956>;
- 3.5. Lietuvos darbo birža. Lietuvos darbo rinka skaičiais – 2014 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Documents/2014%20leidinys%20skaiciais.pdf>>.
- 3.6. Lietuvos darbo birža. 2015 m. darbo rinkos tendencijų apžvalga [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [žiūrėta 2016 m. kovo 5 d.]. <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Tendencijos_pdf/2015%20m.%20darbo%20rinkos%20tendencij%C5%B3%20ap%C5%BEvalga.pdf>;
- 3.7. Lietuvos Respublikos Seimo parlamentinių tyrimų departamentas. *Darbo sąlygos, auginantiems mažamečiais vaikais Europos valstybėse* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2009_leidinys_Grztantiems_i_Lietuva.pdf>;
- 3.8. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis. Metodinė informacija socialiniams darbuotojams* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.socmin.lt/lt/socialine-integracija/socialines-paslaugos-ir-dca9/metodines-rekomendacijos.html>>;
- 3.9. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2014-2015 socialinis pranešimas [interaktyvus]. Vilnius, 2015. [žiūrėta 2016 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.socmin.lt/lt/socialinis-pranesimas.html>>.+
- 3.10. Lietuvos Savivaldybių asociacija. *Būdai kaip pagalbą šeimoms padaryti veiksmingesnę* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.lsa.lt/>>;
- 3.11. Lietuvos socialinis žemėlapis. NVO dirbančios socialinės paramos srityse [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.socialiniszemelapis.lt/index.php?1445456423>>;
- 3.12. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Bedarbiai pagal amžiaus grupes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles20>>;

- 3.13. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Ikimokyklinių ugdymo įstaigų skaičius, vietų skaičius ikimokyklinio ugdymo įstaigose* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=c691ebe7-77bb-40af-a0e5-e8f6763e2bfe>>;
- 3.14. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Lietuvos juridiniai asmenys paramos teikėjai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=b4301751-c0ac-4254-996d-1b90cc6b6955>>.
- 3.15. Lietuvos Statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Santuokos, bendras santuokų rodiklis* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. sausio 26 d.]. Prieiga per internetą <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=8f3e50d8-db3e-4a0f-88f5-c94c88558eb7>>;
- 3.16. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Socialinės rizikos šeimos iš vaikų skaičius jose*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą <http://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai-/asset_publisher/ypH7pIpXWVRs/content/socialine-apsau-1?redirect=http%3A%2F%2Fosp.stat.gov.lt%2Flietuvos-vaikai%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_ypH7pIpXWVRs%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D3%26p_p_col_count%3D4>.
- 3.17. Lietuvos statistikos departamentas. Oficialiosios statistikos portalas. *Vaikų skaičius globos įstaigose metų pabaigoje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=7a245869-e2f7-432d-a5ab-320b114a8930>>.
- 3.18. ŠAKALIENĖ, D. *Žmogaus teisių ekspertės sukritikavo priverstinį alkoholio gydymą*. Straipsnis [interaktyvus]. [žiūrėta vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrt.lt/naujienos/kalba_vilnius/32/124514>;
- 3.19. ŠALAŠEVIČIŪTĖ, R. *Parengtas projektas dėl priverstinio gydymo nuo alkoholizmo*. Straipsnis: Lietuvos žinios [interaktyvus]. [žiūrėta vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lzinios.lt/lzinios/Sveikata/parengtas-projektas-del-priverstinio-gydymo-nuo-alkoholizmo/215650>>;
- 3.20. Valstybinė darbo inspekcija prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Informacija apie Valstybinės darbo inspekcijos vykdomą nelegalaus darbo reiškinių kontrolės koordinavimą*

bei priemonės vykdant nelegalaus darbo prevenciją per 2014 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vdi.lt/Tekstai/Tekstai1.aspx?Tekstai_ID=70>.;

3.21. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Pagrindiniai socialiniai rodikliai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.sodra.lt/lt/situacijos/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>>.;

3.22. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. *Socialinių išmokų statistiniai duomenys* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą <<http://atvira.sodra.lt/lt-eur/>>.;

3.23. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. *Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų statistika* [interaktyvus]. [žiūrėta vasario 27 d.]. Prieiga per internetą <<http://vaikoteises.lt/media/file/Statistika/socrizika2015.pdf>>.

4. TEISMŲ PRAKTIKA:

4.1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 24 d. sprendimas *Olsson prieš Švedijos valstybę*, Nr. 13441/87;

4.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1998 m. kovo 24 d. sprendimas *Olsson prieš Švedijos valstybę*, Nr. 13441/87;

4.3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas *Johansen prieš Norvegijos valstybę*, Nr. 17383/90;

4.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus miesto savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius v. A. B.*, Nr. 3K-3-548-915/2015;

4.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje *Jonavos rajono savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyrius v. S. K. ir V. K.*, Nr. 3K-3-92/2014.

SANTRAUKA

Konstitucijoje įtvirtinta, kad šeima – visuomenės ir valstybės pagrindas. Būtinybę teikti šeimoms socialinę apsaugą suponuoja demografinis senėjimas ir gimstamumo rodiklių mažėjimas. Akivaizdu, kad valstybinės priemonės, dažniausiai skiriamos socialinės išmokos, pašalpos ir kita valstybės pagalba, bei valstybės ekonominė padėtis turi didelę įtaką gimstamumo rodiklių didėjimui. Vyraujant šeimos socialinę apsaugą užtikrinančių teisės aktų kaitai šiuo darbu siekiama išanalizuoti problematiškiausius šeimų, kurios turi vaikų, socialinės apsaugos užtikrinimo Lietuvoje aspektus. Darbe aptariamos šeimos teisinio apibrėžimo problemos, kiek tai svarbu socialinės apsaugos kontekste. Apžvelgiama valstybės garantuojama socialinė apsauga dirbantiems asmenims nėštumo laikotarpiu, nėštumo ir gimdymo, tėvystės, vaiko priežiūros atostogų metų, jų probleminiai aspektai bei garantuojamos apsaugos atitikmuo tarptautiniams bei Europos Sąjungos teisės aktams. Taip pat didelis dėmesys skiriamas nepasiturinčioms ir socialinės rizikos apskaitoje esančioms šeimoms. Analizuojama socialinės paramos kaitos nauda ir trūkumai nepasiturinčioms šeimoms, bei nagrinėjamos valstybinės priemonės, skatinančios nedirbančias šeimas integruotis į darbo rinką. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai.

SAMMARY

According to Lithuania's constitution family is the background of the state and the society. The necessity to offer social security is determined by demographic aging and decrease of the fertility rate. It is obvious that state measures such as social benefits, allowances or other public support as well as economic conditions have major influence on the growth of the fertility rates. The aim of the thesis is to analyse the most problematic social security aspects of families with children in Lithuania because of the prevalence of the family social security legislations. First of all, the problems of legal definition of the family are discussed in the paper as well as the importance of them in the context of social security. Secondly, the study provides the review of guaranteed social security of employed people during their pregnancy, pregnancy&childbirth, maternity/paternity or child care leaves, reveals the most problematic aspects of it and examines the adequacy to the international European Union legislations. Furthermore, a lot of attention is paid to analyse indigent and socially risky families. What is more, advantages and disadvantages of social security prevalence for indigent families are examined in the thesis as well as the state measures which promotes integration of unemployed families into a labour market. Finally, the thesis come to an end with some recommendations and conclusions.

PRIEDAS

SOCIALINĖS RIZIKO ŠEIMOS

ANKETA

1. Kiek laiko dirbate šiame darbe?
2. Kokią pagalbą teikiate socialinės rizikos šeimoms?
3. Su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduriate savo darbe?
4. Su kiek šeimų tenka dirbti vienam socialiniam darbuotojui?
5. Kokie būtų Jūsų pasiūlymai, kurie pagerintų Jūsų darbą ir turėtų reikšmingos naudos mažinant socialinės rizikos šeimų skaičių?